

19095 / Boelhouwer e.a. / De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

Begeleidende brief bij eerste indiening manuscript

Datum: 15 april 2024

Beste redacteur,

Dit artikel is voor het special issue voor GMCP. Het is een 'casus'artikel waarin we de verklarende analyse dmv casussen uit o.a. de toeslagenaffaire onderbouwen aan de hand van de complex dynamische systeem theorie.

Toen ik met de medeauteurs ging berekenen hoeveel pag wij nodig zouden hebben om dit toch best ingewikkelde onderwerp op te schrijven, kwamen we uit op 15 pag. Wij mochten 1500 woorden :-). Gelukkig kregen we van de redactie er nog 1000 extra bij.

Wij kunnen nog veel meer over dit onderwerp schrijven, dus mochten deze 2500 woorden smaken naar meer dan houden wij ons zeker aanbevelen.

Vriendelijke groetjes,

19095 / Boelhouwer e.a. / De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

Eerste versie manuscript

Datum: 15 april 2024

De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

*De Verklarende Analyse vanuit een Complex Dynamisch Systeem Perspectief:
Een Theoretische Onderbouwing Ondersteund door de Praktijk.*

Marieke Boelhouwer, Paul van Geert & Ellen Loykens

*Kernwoorden: Toeslagenaffaire, Complex dynamische systeemtheorie, Proces- en
Netwerkbenadering en de Verklarende Analyse.*

Aantal woorden: 2535

Introductie

Tussen 2005 en 2019 werden duizenden ouders door de Belastingdienst onterecht verdacht van fraude met toeslagen (Ministerie van Financiën, 2023). Veel gedupeerde ouders kwamen in de schulden terecht, verloren hun baan of huis en raakten als gevolg hiervan het gezag over hun kinderen kwijt.

Acht jaar geleden kwamen twee ouders¹, mede door alle gevolgen en de stress van toeslagenschulden, zélf met de vraag of hun kinderen tijdelijk ergens anders konden worden ondergebracht. Dit zette een dynamische neerwaartse spiraal in gang die als eerste, doordat de hulpverlening het begrip ‘aanvaardbare termijn’² in de Richtlijn Uithuisplaatsing als regel hanteerde in plaats van een ‘af te wegen leidraad’, resulteerde in een definitieve uithuisplaatsing. Er werd besloten dat de kinderen van twee en drie jaar oud tot hun 18de jaar bij pleegouders zouden verblijven. De hulpvraag van ouders aan het systeem eindigde in het ontnemen van het ouderlijk gezag, zogenaamd in het belang van de kinderen. Als gevolg van een daaropvolgende negatieve interactieketen tussen ouders, pleegouders en hulpverlening werd de omgangsregeling uiteindelijk vastgesteld op twee uur contact tussen de ouders en kinderen per vier weken.

Nu, jaren later, is de vraag hoe het zover heeft kunnen komen? Waar ging het mis? Kan de aangerichte schade worden hersteld en kunnen zulke beslissingen in de toekomst worden voorkomen?

Het is complex...

Begrippen als ‘Toeslagenaffaire’, ‘Het ontnemen van het ouderlijk gezag’ of ‘Herstellen wat fout is gegaan’ verwijzen naar complexe verschijnselen. Wanneer een situatie complex is en veel dingen met elkaar verweven zijn wordt er vaak, vanuit de hulpverlening, in een analyse gestreefd naar overzicht en ordening van de feiten (wat is er precies allemaal wanneer gebeurd?) om zo tot de waarheid en een mogelijke oplossing te komen: hoe nu verder? Echter, in de praktijk werkt deze zoektocht vaak contraproductief. Men verzandt in een overvloed van (tegengestelde) informatie en goede moed zakt snel in de schoenen: “Dit is zo ingewikkeld, hier kán je niets (meer) aan doen”. Om toch enigszins houvast te ervaren wordt in dit soort situaties vaak teruggegrepen op ‘zekerheden’

¹ Alle voorbeelden komen uit bestaande casussen van de Toeslagenaffaire of andere complexe casussen. De namen zijn bekend bij de auteurs.

² Binnen een ‘aanvaardbare termijn’ (termijn ≤ 5 jaar: 6 maanden; termijn > 5 jaar: 1 jaar) moeten ouders weten of hun uithuisgeplaatste kind blijft wonen in bijvoorbeeld een pleeggezin of gezinshuis, of dat het terug kan keren naar huis. De termijnen zijn bedoeld als indicatie.

zoals het toepassen van algemene protocollen, regels en interventies. Helaas leiden deze, door het unieke karakter van de verschillende casussen, zelden tot een duurzame oplossing omdat de groepsgegevens (waarop een standaard 'aanpak' doorgaans is gebaseerd) vaak een vertekend beeld opleveren van de kenmerken en ontwikkelingsprocessen van de individuen die tot die groep behoren (Boelhouwer et al., 2014). Wanneer je complexe dynamische verschijnselen probeert te verklaren (waarom is dit aan de hand en wat houdt het in stand?) zijn een vraag- en klachtenanalyse, waarbij het proces met name gericht is op het formuleren van een hulpvraag en/of het verhelderen van klachten, of een probleemanalyse, welke probleemgedrag en aanwezige positieve punten beschrijft en ordent, ontoereikend (Bijen & Loykens, 2022). Om complexe verschijnselen op een vruchtbare manier te analyseren is het belangrijk een analytisch raamwerk te kiezen waarin deze verschijnselen worden beschreven en ingekaderd in een bredere context van psychologische processen en kenmerken (Boelhouwer et al., 2014).

... maar het is niet onoverkomelijk onverklaarbaar: de Complex Dynamische System Theorie

Een empirisch theoretisch model dat een raamwerk biedt om complexe casussen te analyseren is de theorie van complexe dynamische systemen (CDS). De CDS-theorie maakt het mogelijk een ontwikkelingsproces in kaart te brengen als een complex, veranderlijk en *idiosyncratisch* (gepersonaliseerd) proces (zie o.a. Steenbeek & Van Geert, 2005; Kunnen & Van Geert, 2012). Een ontwikkelingsproces waarin niet alleen het ouder-kind-probleem centraal staat, maar waarbij ook het omliggende netwerk onder de loep wordt genomen. Het meenemen van de wisselwerkingsdynamiek tussen gezinsleden, het gezin en hun omgeving, alsook tussen de verschillende betrokkenen uit die omgeving onderling, wordt een *ecologische benadering* genoemd (Dishion & Stormshak, 2007). Daartoe behoren ook de hulpverleners en het systeem dat zij samen vormen. Dat hulverlenerssysteem hoeft niet enkel helpend te zijn, maar kan helaas ook een desastreuze rol spelen bij het in stand houden, verergeren of zelfs veroorzaken van (verdere) (gezins)problemen.

Een complex dynamisch systeem (Van Geert, 2008) kan worden gedefinieerd als een verzameling onderling verweven componenten die elkaar beïnvloeden. Voorbeelden van componenten zijn emoties, cognities, normen en waarden en gedragingen. Gedragingen en handelingen en de daarbij horende emoties zijn direct afgeleid van de algemene *doelen en belangen* die de verschillende betrokkenen hebben (concrete wensen, interesses, plichtsbef, etc.). Zo handelt de jeugdbescherming vanuit het doel "Het is onze taak om kinderen te beschermen" en willen ouders weer (meer) in contact komen met hun kinderen. De onderlinge interacties zijn *transactioneel* van aard zijn: de verschillende betrokken partijen beïnvloeden elkaar wederzijds. *Iterativiteit* is hierbij een buitengewoon belangrijk procesmechanisme: elke vorige stap is de oorzaak, conditie, etc. voor de volgende stap. Hoewel er geen sprake is van strikte oorzakelijkheid biedt elke vorige stap mogelijkheden en beperkingen voor de volgende stap en die beperkingen kunnen soms - zie de toeslagenaffaire - heel dwingend en negatief zijn. Een iteratie kan zich voordoen op meerdere tijdsschalen: van iteraties binnen één gesprek tot iteratieve beslissingen over jaren heen. Bijvoorbeeld: een perspectiefbesluit (het definitief besluiten waar een kind opgroeit) van een rechter (stap A: Besluit 'het opvoedperspectief ligt niet bij ouders'), leidt tot een plaatsing van de kinderen in een perspectiefbiedend pleeggezin (stap B) en later tot beëindiging van het ouderlijk gezag (stap C). De kinderen worden van elkaar gescheiden (stap D). Stappen B en C leiden tot stap E: omdat de kinderen ergens anders wonen dient te worden gewerkt aan het hechtingsproces tussen kinderen en pleegouders. Om het hechtingsproces in goede banen te leiden wordt het contact tussen ouders en de kinderen teruggebracht tot enkele uren per maand (stap F). De oudste benoemt herhaaldelijk haar ouders te missen wat zorgt voor onrust in het pleeggezin (stap G). Dit leidt tot een frequentie-afname van het contact (stap H): eenmaal per maand begeleid bezoek (met de twee kinderen afzonderlijk van elkaar) voor de duur van twee uur in een neutrale omgeving om 'verdere verwarring' te

voorkomen. Aangekomen bij stap H wordt niet meer teruggekeken of stap A (het perspectiefbesluit van de rechter, waar ouders niets tegenin konden brengen aangezien zij geen rechtsmiddel hebben om tegen een perspectiefbesluit in te gaan (RSJ, 2020)) de juiste beslissing was én nu nog steeds is. En of stap A in verhouding staat met stap H: de kinderen kunnen beter opgroeien in een andere omgeving, daarom heeft het stimuleren van regelmatig contact tussen ouders en kinderen geen prioriteit meer. Doordat de omgangsregeling (bewust) de band tussen ouders en kinderen verbreekt, komen ouders steeds verder af te staan van hun natuurlijke opvoedsituatie. Stap H heeft ertoe geleid dat de kinderen onderling en van hun ouders vervreemden en dat vader na zes jaar de situatie te moeilijk vindt en het niet langer aan kan zijn kinderen te zien (stap I).

Naast iteratieve handelingen en gedragingen zijn *emotionele evaluaties* over bepaalde situaties, gebeurtenissen of ervaringen in termen van hoe goed of hoe slecht deze worden beoordeeld, in principe ook iteratief en hebben invloed op later gedrag (Boelhouwer, et.al., 2014). Wanneer een bepaalde situatie voldoening oplevert zal iemand er naar streven wederom in eenzelfde situatie terecht te komen. Wanneer een gebeurtenis een negatieve ervaring betreft zal dezelfde persoon proberen om de volgende keer deze situatie te vermijden. Bijvoorbeeld: ouders willen niet meer in gesprek met de gezinsvoogd ("Er wordt toch niet naar ons geluisterd. Het heeft geen zin"), waarna de voogd concludeert: "Ouders komen afspraken niet na. Het heeft geen zin". Daarbij kunnen emotionele evaluaties leiden tot emotionele *representaties*, zoals angst en beleving, die net als feitelijke zaken (onbewust en/of onjuist) kunnen worden overgedragen, wat leidt tot iteratieve representaties van bepaalde situaties of personen. Als voorbeeld: de verhouding tussen voogd en ouders is slecht. De voogd ervaart de communicatie met ouders als zeer negatief. Bij de plaatsing van het kind in een pleeggezin wordt geadviseerd de plek geheim te houden vanwege het gedrag van ouders. Zo wordt het oordeel van de voogd over deze ouders doorgegeven van professional op professional (representatie: ouders zijn agressief en er valt niet goed mee te praten). Wanneer de volgende stap in een proces in belangrijke mate wordt medebepaald door de vorige stap, ontstaat een bepaald traject van stappen dat kan evolueren in een bepaalde richting en kan leiden tot het ontstaan van zogenaamde '*attractoren*'. Attractoren zijn situaties waarnaar alle betrokkenen steeds weer terug lijken te keren. Hoewel tientallen verschillende componenten van invloed kunnen zijn op de huidige situatie, zijn het er doorgaans maar enkele die op een zodanige manier met elkaar samenhangen dat de attractortoestand in stand wordt gehouden (Van Geert, 2008). Een centraal kenmerk van een attractor is dat het een zelf in stand houdende toestand is. Bijvoorbeeld, de representatie over de ouders (agressief en niet-meewerkend) heeft een zelfversterkend effect. Ouders voelen zich onheus bejegend, maar kunnen hier niet tegenin gaan zonder dat een andere partij dit ziet als bevestiging van het eerder gecreëerde beeld. Er is een negatief kader ontstaan waarbinnen alle informatie wordt geïnterpreteerd. Afwijkende informatie, informatie die het beeld niet bevestigen of juist ontkrachten, wordt daarentegen onvoldoende onderkend of meegenomen. Binnen deze negatieve attractortoestand is er bijvoorbeeld voor gekozen dat een kind jarenlang verbleef op een voor ouders geheime plek en hadden ouders geen toestemming om contact op te nemen of op bezoek te gaan.

Om te kunnen herstellen wat er fout is gegaan in de toeslagenaffaire bij ouders met uithuisgeplaatste kinderen, is het zaak om samen met alle betrokkenen (gezin én het (hulpverlenende) netwerk) te onderzoeken welke interacties de negatieve attractortoestand in stand houden: welke componenten dragen bij aan het zelfversterkende karakter, hoe hangen ze met elkaar samenhangen, en op welke manier kan de negatieve cirkel worden doorbroken?

De Verklarende Analyse: een concretisering van de CDS-theorie

De hierboven uitgelegde componenten en procesmechanismen van de CDS-theorie maken het mogelijk om complexe casussen te analyseren. Maar hoe kan dit in de praktijk worden geconcretiseerd? Het samen maken van een *verklarende analyse* (VA) kan uitkomst bieden.

In een VA wordt de procesdynamiek tussen de verschillende betrokkenen schematisch weergegeven en verklaard (zie voor uitleg van de VA, benodigde competenties van een professional en aandachtspunten voor in de praktijk: JENN et.al., 2023). Bij het maken van een VA is de *analysefocus* van essentieel belang: om niet het overzicht te verliezen in de vele (tegenstrijdige) details dient de hulpvraag van het heden leidend zijn om samen de procesdynamiek in het verleden, dat heeft geleid tot de actuele problematische situatie, te begrijpen.

Terug naar het begin: na de vrijwillige uithuisplaatsing zijn ouders op basis van de aanvaardbare termijn het gezag over hun twee kinderen kwijt.

Uitspraak rechtbank

In de beschikking staat dat de rechtbank ouders een “een groot compliment” geeft “voor de wijze waarop zij in het belang van hun kinderen hebben gehandeld, door ze op vrijwillige basis onder te brengen in een pleeggezin. Ook in de periode die daarop volgde hebben ouders meerdere malen laten zien dat zij in staat zijn om hele lastige keuzes te maken in het belang van hun kinderen, waarmee zij hun eigen behoeften ondergeschikt hebben gemaakt aan de belangen van hun kinderen”. De rechtbank geeft aan te kunnen begrijpen dat ouders zich “nu gekwetst voelen” door het verzoek van beëindiging van het ouderlijk gezag “omdat er in hun ogen geen reden is om het gezag van ouders te beëindigen, nu zij altijd in het belang van hun kinderen hebben gehandeld”. Echter, de rechtbank beslist dat “nu de kinderen reeds vanaf [...] bij pleegouders wonen, de voor hun aanvaardbare termijn voor terugplaatsing bij ouders inmiddels is verstreken. Voor de kinderen is het van belang dat zij in hun huidige opvoedingsomgeving kunnen blijven, waar zij zich goed ontwikkelen en waar zij zich hebben gehecht. Hun perspectief ligt naar het oordeel van de rechtbank in het pleeggezin. Het is belangrijk dat daarover nu voor alle betrokkenen duidelijkheid komt in de vorm van een gezagsbeëindiging”.

Dit beginpunt is cruciaal: ondanks het feit dat, volgens de rechtbank, ouders in het belang van de kinderen handelden is toch het gezag beëindigd. Jaren later wordt door een onafhankelijke derde partij, samen met het gezin en (hulpverlenende) betrokkenen (*ecologische benadering*), een verklarende analyse opgesteld. Op dat moment was de omgangsregeling van twee uur per vier weken van kracht.

Een voorbeeld uit de analyse: uit de gesprekken komt naar voren dat de eerst jarenlange goede relatie tussen ouders en pleeggezin inmiddels sterk was bekoeld: er was geen onderling contact meer. Door de huidige hulpvraag van ouders (*analysefocus*) als uitgangspunt te nemen (‘Hoe komen we meer in contact met onze kinderen?’) was het zaak op zoek te gaan naar het instandhoudende mechanisme (*attractortoestand*) dat ten grondslag lag aan de verwijdering tussen ouders en het pleeggezin. Het bleek dat door persoonlijke omstandigheden van het pleeggezin ouders voor een tijd minder op de hoogte waren gesteld over hoe het met de kinderen ging. Ouders wisten dat er ‘iets’ met pleegvader aan de hand was, maakten zich zorgen (*emotionele evaluatie*) over hoe het nu verder zou gaan met de kinderen en zochten hierdoor (steeds) meer contact op met pleegouders. Pleegouders zaten met hun hoofd bij andere zaken, voelden zich door ouders onder druk gezet (*emotionele evaluatie*) en reageerden (steeds) minder vaak. Hoe minder ouders antwoord kregen, des te groter werden hun zorgen, en des te vaker zochten zij opnieuw het contact op. Deze transactionele iteratieve interacties leidde tot een attractortoestand van verwijdering. Een toestand waarin pleegouders op advies van de gezinsvoogd (*emotionele representatie*: ‘opdringerige ouders’) het contact met ouders volledig verbraken. Door de zorgen en onzekerheid van de situatie ouders met hun een advocaat juridische actie. Dit voelde voor pleegouders aan als verraad: ouders pakken ons op ons zwakste moment. Met het opstellen van de VA kwamen de beleving (Wat is de pijn aan de ene kant en wat

aan de andere kant?) en strategieën van beide partijen aan het licht. Met deze informatie waren zowel ouders als pleegouders in staat elkaars acties te interpreteren vanuit de beleving van de ander. Hiermee kwam van beide kanten erkenning en begrip over hoe de situatie heeft geleid tot de onderlinge polarisatie. Ondanks het advies van de voogd zijn ouders en pleegouders weer in gesprek met elkaar wat ten goede komt aan het contact tussen ouders en kinderen.

Conclusie

Menselijk gedrag ontwikkelt zich over de tijd heen, van minuten tot jaren, en ontstaat in een netwerk van interacties tussen veel verschillende gebeurtenissen. Om die redenen moet gedrag worden onderzocht en verklaard vanuit een handelings- en procesperspectief. Om complexe zaken als de toeslagenaffaire in de toekomst te voorkomen, dient er voordat er ingrijpende (levensveranderende) beslissingen worden genomen een gedeelde verklarende analyse te worden opgesteld. Het maken van een VA is een onderdeel van de ecologie van het probleem, een onderdeel die een bijdrage levert aan de oplossing.

Referenties

Bijen, M., & Loykens, E. (2022). *Verklarende analyse Factsheet*. Jenn.
<https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/>

Boelhouwer, M.D., Brouwer, J., Scholte Lubberink, C. & Van Geert, P. (2014). *Seksuele ontwikkeling tussen 9 en 22 jaar. Meer dan van zoen tot het doen*. Rijksuniversiteit Groningen.

Dishion, T. J., & Stormshak, E. A. (2007). The Ecological Family Intervention and Therapy Model. In T. J. Dishion & E. A. Stormshak, *Intervening in children's lives: An ecological, family-centered approach to mental health care* (pp. 49–67). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11485-004>.

JENN, C4Youth, Kenniswerkplaats Jeugd Friesland, & Expertisecentrum Gezinnen met meervoudige en complexe problemen (2022). *De Verklarende Analyse: Een gezamenlijke 'werktheorie' bij complexe zorgvragen*. <https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/>

Kunnen, S. & van Geert, P (2012). General characteristics of a Dynamic Systems Approach. In Kunnen, E.S. (Ed.), *A dynamic systems approach to adolescent development*. London-New York: Psychology Press (pp. 15-34).

Van Geert, P. & Steenbeek, H. (2005). Explaining after by before. Basic aspects of a dynamic systems approach to the study of development. *Developmental Review*, 25 (3-4), 408-442. van Geert, P. L. C. (2020). Dynamic systems, process and development. *Human Development*, 63(3-4), 153-179. <https://doi.org/10.1159/000503825>.

Van Geert, P. (2008). Dynamische systeemtheorie van Ontwikkeling. In E.J. Knorth, H. Nakken, C.E. Oenema-Mostert, A.J.M. Ruijsenaars & J. Strijker (red.), *De ontwikkeling van kinderen met problemen: gewoon anders*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant (pp.28-44).

19095 / Boelhouwer e.a. / De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

Eerste versie met opmerkingen reviewers

Datum: 24 april 2024

De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

*De Verklarende Analyse vanuit een Complex Dynamisch Systeem Perspectief:
Een Theoretische Onderbouwing Ondersteund door de Praktijk.*

Marieke Boelhouwer, Paul van Geert & Ellen Loykens

*Kernwoorden: Toeslagenaffaire, Complex dynamische systeemtheorie, Proces- en
Netwerkbenadering en de Verklarende Analyse.*

Aantal woorden: 2535

Introductie

Tussen 2005 en 2019 werden duizenden ouders door de Belastingdienst onterecht verdacht van fraude met toeslagen (Ministerie van Financiën, 2023). Veel gedupeerde ouders kwamen in de schulden terecht, verloren hun baan of huis en raakten als gevolg hiervan het gezag over hun kinderen kwijt.

Acht jaar geleden kwamen twee ouders¹, mede door alle gevolgen en de stress van toeslagenschulden, zélf met de vraag of hun kinderen tijdelijk ergens anders konden worden ondergebracht. Dit zette een dynamische neerwaartse spiraal in gang die als eerste, doordat de hulpverlening het begrip ‘aanvaardbare termijn’² in de Richtlijn Uithuisplaatsing als regel hanteerde in plaats van een ‘af te wegen leidraad’, resulteerde in een definitieve uithuisplaatsing. Er werd besloten dat de kinderen van twee en drie jaar oud tot hun 18de jaar bij pleegouders zouden verblijven. De hulpvraag van ouders aan het systeem eindigde in het ontnemen van het ouderlijk gezag, zogenaamd in het belang van de kinderen. Als gevolg van een daaropvolgende negatieve interactieketen tussen ouders, pleegouders en hulpverlening werd de omgangsregeling uiteindelijk vastgesteld op twee uur contact tussen de ouders en kinderen per vier weken.

Nu, jaren later, is de vraag hoe het zover heeft kunnen komen? Waar ging het mis? Kan de aangerichte schade worden hersteld en kunnen zulke beslissingen in de toekomst worden voorkomen?

Het is complex...

Begrippen als ‘Toeslagenaffaire’, ‘Het ontnemen van het ouderlijk gezag’ of ‘Herstellen wat fout is gegaan’ verwijzen naar complexe verschijnselen. Wanneer een situatie complex is en veel dingen met elkaar verweven zijn wordt er vaak, vanuit de hulpverlening, in een analyse gestreefd naar overzicht en ordening van de feiten (wat is er precies allemaal wanneer gebeurd?) om zo tot de waarheid en een mogelijke oplossing te komen: hoe nu verder? Echter, in de praktijk werkt deze zoektocht vaak contraproductief. Men verzandt in een overvloed van (tegenstelde) informatie en goede moed zakt snel in de schoenen: “Dit is zwaar ontwikkeld, hier kán je niets (meer) aan doen”. Om toch enigszins houvast te ervaren wordt in dit soort situaties vaak teruggegrepen op ‘zekerheden’

¹ Alle voorbeelden komen uit bestaande casussen van de Toeslagenaffaire of andere complexe casussen. De namen zijn bekend bij de auteurs.

² Binnen een ‘aanvaardbare termijn’ (termijn ≤ 5 jaar: 6 maanden; termijn > 5 jaar: 1 jaar) moeten ouders weten of hun uithuisgeplaatste kind blijft wonen in bijvoorbeeld een pleeggezin of gezinshuis, of dat het terug kan keren naar huis. De termijnen zijn bedoeld als indicatie.

zoals het toepassen van algemene principes, rollen, regels en interventies. Helaas leiden deze, door het unieke karakter van de verschillende casussen, zelden tot een duurzame oplossing omdat de groepsgegevens (waarop een standaard 'aanpak' doorgaans is gebaseerd) vaak een vertekend beeld opleveren van de kenmerken en ontwikkelingsprocessen van de individuen die tot die groep behoren (Boelhouwer et al., 2014). Wanneer je complexe dynamische verschijnselen probeert te verklaren (waarom is dit aan de hand en wat houdt het in stand?) zijn een vraag- en klachtenanalyse, waarbij het proces met name gericht is op het formuleren van een hulpvraag en/of het verhelderen van klachten, of een probleemanalyse, welke probleemgedrag en aanwezige positieve punten beschrijft en ordent, ontoereikend (Bijen & Loykens, 2022). Om complexe verschijnselen op een vruchtbare manier te analyseren is het belangrijk een analytisch raamwerk te kiezen waarin deze verschijnselen worden beschreven en ingekaderd in een bredere context van psychologische processen en kenmerken (Boelhouwer et al., 2014).

... maar het is niet onoverkomelijk onverklaarbaar: de Complex Dynamische System Theorie

Een empirisch theoretisch model dat een raamwerk biedt om complexe casussen te analyseren is de theorie van complexe dynamische systemen (CDS). De CDS-theorie maakt het mogelijk een ontwikkelingsproces in kaart te brengen als een complex, veranderlijk en *idiosyncratisch* (gepersonaliseerd) proces (zie o.a. Steenbeek & Van Geert, 2005; Kunnen & Van Geert, 2012). Een ontwikkelingsproces waarin niet alleen het ouder-kind-probleem centraal staat, maar waarbij ook het omliggende netwerk onder de loep wordt genomen. Het meenemen van de wisselwerkingsdynamiek tussen gezinsleden, het gezin en hun omgeving, alsook tussen de verschillende betrokkenen uit die omgeving onderling, wordt een *ecologische benadering* genoemd (Dishion & Stormshak, 2007). Daartoe behoren ook de hulpverleners en het systeem dat zij samen vormen. Dat hulverlenerssysteem hoeft niet enkel helpend te zijn, maar kan helaas ook een desastreuze rol spelen bij het in stand houden, verergeren of zelfs veroorzaken van (verdere) (gezins)problemen.

Een complex dynamisch systeem (Van Geert, 2008) kan worden gedefinieerd als een verzameling onderling verweven componenten die elkaar beïnvloeden. Voorbeelden van componenten zijn emoties, cognities, normen en waarden en gedragingen. Gedragingen en handelingen en de daarbij horende emoties zijn direct afgeleid van de gemeenschappelijke doelen en belangen die de verschillende betrokkenen hebben (concrete wensen, interesses, plichtsbesef, etc.). Zo handelt de jeugdbescherming vanuit het doel "Het is onze taak om kinderen te beschermen" en willen ouders weer (meer) in contact komen met hun kinderen. De onderlinge interacties zijn *transactioneel* van aard zijn: de verschillende betrokken partijen beïnvloeden elkaar wederzijds. *Iterativiteit* is hierbij een buitengewoon belangrijk procesmechanisme: elke vorige stap is de oorzaak, conditie, etc. voor de volgende stap. Hoewel er geen sprake is van strikte oorzakelijkheid biedt elke vorige stap mogelijkheden en beperkingen voor de volgende stap en die beperkingen kunnen soms - zie de toeslagenaffaire - heel dwingend en negatief zijn. Een iteratie kan zich voordoen op meerdere tijdschalen: van iteraties binnen één gesprek tot iteratieve beslissingen over jaren heen. Bijvoorbeeld: een perspectiefbesluit (het definitief besluiten waar een kind opgroeit) van een rechter (stap A: Besluit 'het opvoedperspectief ligt niet bij ouders'), leidt tot een plaatsing van de kinderen in een perspectiefbiedend pleeggezin (stap B) en later tot beëindiging van het ouderlijk gezag (stap C). De kinderen worden van elkaar gescheiden (stap D). Stappen B en C leiden tot stap E: omdat de kinderen ergens anders wonen dient te worden gewerkt aan het hechtingsproces tussen kinderen en pleegouders. Om het hechtingsproces in goede banen te leiden wordt het contact tussen ouders en de kinderen teruggebracht tot enkele uren per maand (stap F). De oudste benoemt herhaaldelijk haar ouders te missen wat zorgt voor onrust in het pleeggezin (stap G). Dit leidt tot een frequentie-afname van het contact (stap H): eenmaal per maand begeleid bezoek (met de twee kinderen afzonderlijk van elkaar) voor de duur van twee uur in een neutrale omgeving om 'verdere verwarring' te

voorkomen. Aangekomen bij stap H wordt niet meer teruggekeken of stap A (het perspectiefbesluit van de rechter, waar ouders niets tegenin konden brengen aangezien zij geen rechtsmiddel hebben om tegen een perspectiefbesluit in te gaan (RSJ, 2020)) de juiste beslissing was én nu nog steeds is. En of stap A in verhouding staat met stap H: de kinderen kunnen beter opgroeien in een andere omgeving, daarom heeft het stimuleren van regelmatig contact tussen ouders en kinderen geen prioriteit meer. Doordat de omgangsregeling (bewust) de band tussen ouders en kinderen verbreekt, komen ouders steeds verder af te staan van hun natuurlijke opvoedsituatie. Stap H heeft ertoe geleid dat de kinderen onderling en van hun ouders vervreemden en dat vader na zes jaar de situatie te moeilijk vindt en het niet langer aan kan zijn kinderen te zien (stap I).

Naast iteratieve handelingen en gedragingen zijn *emotionele evaluaties* over bepaalde situaties, gebeurtenissen of ervaringen in termen van hoe goed of hoe slecht deze worden beoordeeld, in principe ook iteratief en hebben invloed op later gedrag (Boelhouwer, et.al., 2014). Wanneer een bepaalde situatie voldoening oplevert zal iemand er naar streven wederom in eenzelfde situatie terecht te komen. Wanneer een gebeurtenis een negatieve ervaring betreft zal dezelfde persoon proberen om de volgende keer deze situatie te vermijden. Bijvoorbeeld: ouders willen niet meer in gesprek met de gezinsvoogd ("Er wordt toch niet naar ons geluisterd. Het heeft geen zin"), waarna de voogd concludeert: "Ouders komen afspraken niet na. Het heeft geen zin". Daarbij kunnen emotionele evaluaties leiden tot emotionele *representaties*, zoals angst en beleving, die net als feitelijke zaken (onbewust en/of onjuist) kunnen worden overgedragen, wat leidt tot iteratieve representaties van bepaalde situaties of personen. Als voorbeeld: de verhouding tussen voogd en ouders is slecht. De voogd ervaart de communicatie met ouders als zeer negatief. Bij de plaatsing van het kind in een pleeggezin wordt geadviseerd de plek geheim te houden vanwege het gedrag van ouders. Zo wordt het oordeel van de voogd over deze ouders doorgegeven van professional op professional (representatie: ouders zijn agressief en er valt niet goed mee te praten). Wanneer de volgende stap in een proces in belangrijke mate wordt medebepaald door de vorige stap, ontstaat een bepaald traject van stappen dat kan evolueren in een bepaalde richting en kan leiden tot het ontstaan van zogenaamde '*attractoren*'. Attractoren zijn situaties waarnaar alle betrokkenen steeds weer terug lijken te keren. Hoewel tientallen verschillende componenten van invloed kunnen zijn op de huidige situatie, zijn het er doorgaans maar enkele die op een zodanige manier met elkaar samenhangen dat de attractortoestand in stand wordt gehouden (Van Geert, 2008). Een centraal kenmerk van een attractor is dat het een zelf in stand houdende toestand is. Bijvoorbeeld, de representatie over de ouders (agressief en niet-meewerkend) heeft een zelfversterkend effect. Ouders voelen zich onheus bejegend, maar kunnen hier niet tegenin gaan zonder dat een andere partij dit ziet als bevestiging van het eerder gecreëerde beeld. Er is een negatief kader ontstaan waarbinnen alle informatie wordt geïnterpreteerd. Afwijkende informatie, informatie die het beeld niet bevestigen of juist ontkrachten, wordt daarentegen onvoldoende onderkend of meegenomen. Binnen deze negatieve attractortoestand is er bijvoorbeeld voor gekozen dat een kind jarenlang verbleef op een voor ouders geheime plek en hadden ouders geen toestemming om contact op te nemen of op bezoek te gaan.

Om te kunnen herstellen wat er fout is gegaan in de toeslagenaffaire bij ouders met uithuisgeplaatste kinderen, is het zaak om samen met alle betrokkenen (gezin én het (hulpverlenende) netwerk) te onderzoeken welke interacties de negatieve attractortoestand in stand houden: welke componenten dragen bij aan het zelfversterkende karakter, hoe hangen ze met elkaar samenhangen, en op welke manier kan de negatieve cirkel worden doorbroken?

De Verklarende Analyse: een concretisering van de CDS-theorie

De hierboven uitgelegde componenten en procesmechanismen van de CDS-theorie maken het mogelijk om complexe casussen te analyseren. Maar hoe kan dit in de praktijk worden geconcretiseerd? Het samen maken van een *verklarende analyse* (VA) kan uitkomst bieden.

In een VA wordt de procesdynamiek tussen de verschillende betrokkenen schematisch weergegeven en verklaard (zie voor uitleg van de VA, benodigde competenties van een professional en aandachtspunten voor in de praktijk: JENN et.al., 2023). Bij het maken van een VA is de *analysefocus* van essentieel belang: om niet het overzicht te verliezen in de vele (tegenstrijdige) details dient de hulpvraag van het heden leidend zijn om samen de procesdynamiek in het verleden, dat heeft geleid tot de actuele problematische situatie, te begrijpen

Terug naar het begin: na de vrijwillige uithuisplaatsing zijn ouders op basis van de aanvaardbare termijn het gezag over hun twee kinderen kwijt.

Uitspraak *rechtbank*

In de beschikking staat dat de rechtbank ouders een “een groot compliment” geeft “voor de wijze waarop zij in het belang van hun kinderen hebben gehandeld, door ze op vrijwillige basis onder te brengen in een pleeggezin. Ook in de periode die daarop volgde hebben ouders meerdere malen laten zien dat zij in staat zijn om hele lastige keuzes te maken in het belang van hun kinderen, waarmee zij hun eigen behoeften ondergeschikt hebben gemaakt aan de belangen van hun kinderen”. De rechtbank geeft aan te kunnen begrijpen dat ouders zich “nu gekwetst voelen” door het verzoek van beëindiging van het ouderlijk gezag “omdat er in hun ogen geen reden is om het gezag van ouders te beëindigen, nu zij altijd in het belang van hun kinderen hebben gehandeld”. Echter, de rechtbank beslist dat “nu de kinderen reeds vanaf [...] bij pleegouders wonen, de voor hun aanvaardbare termijn voor terugplaatsing bij ouders inmiddels is verstreken. Voor de kinderen is het van belang dat zij in hun huidige opvoedingsomgeving kunnen blijven, waar zij zich goed ontwikkelen en waar zij zich hebben gehecht. Hun perspectief ligt naar het oordeel van de rechtbank in het pleeggezin. Het is belangrijk dat daarover nu voor alle betrokkenen duidelijkheid komt in de vorm van een gezagsbeëindiging”.

Dit beginpunt is cruciaal: ondanks het feit dat, volgens de rechtbank, ouders in het belang van de kinderen handelden is toch het gezag beëindigd. Jaren later wordt door een onafhankelijke derde partij, samen met het gezin en (hulpverlenende) betrokkenen (*ecologische benadering*), een verklarende analyse opgesteld. Op dat moment was de omgangsregeling van twee uur per vier weken van kracht.

Een voorbeeld uit de analyse: uit de gesprekken komt naar voren dat de eerst jarenlange goede relatie tussen ouders en pleeggezin inmiddels sterk was bekoeld: er was geen onderling contact meer. Door de huidige hulpvraag van ouders (*analysefocus*) als uitgangspunt te nemen (‘Hoe komen we meer in contact met onze kinderen?’) was het zaak op zoek te gaan naar het instandhoudende mechanisme (*attractortoestand*) dat ten grondslag lag aan de verwijdering tussen ouders en het pleeggezin. Het bleek dat door persoonlijke omstandigheden van het pleeggezin ouders voor een tijd minder op de hoogte waren gesteld over hoe het met de kinderen ging. Ouders wisten dat er ‘iets’ met pleegvader aan de hand was, maakten zich zorgen (*emotionele evaluatie*) over hoe het nu verder zou gaan met de kinderen en zochten hierdoor (steeds) meer contact op met pleegouders. Pleegouders zaten met hun hoofd bij andere zaken, voelden zich door ouders onder druk gezet (*emotionele evaluatie*) en reageerden (steeds) minder vaak. Hoe minder ouders antwoord kregen, des te groter werden hun zorgen, en des te vaker zochten zij opnieuw het contact op. Deze transactionele iteratieve interacties leidde tot een attractortoestand van verwijdering. Een toestand waarin pleegouders op advies van de gezinsvoogd (*emotionele representatie*: ‘opdringerige ouders’) het contact met ouders volledig verbraken. Door de zorgen en onzekerheid van de situatie ouders met hun een advocaat juridische actie. Dit voelde voor pleegouders aan als verraad: ouders pakten ons op ons zwakste moment. Met het opstellen van de VA kwamen de beleving (Wat is de pijn aan de ene kant en wat

aan de andere kant?) en strategieën van beide partijen aan het licht. Met deze informatie waren zowel ouders als pleegouders in staat elkaars acties te interpreteren vanuit de beleving van de ander. Hiermee kwam van beide kanten erkenning en begrip over hoe de situatie heeft geleid tot de onderlinge polarisatie. Ondanks het advies van de voogd zijn ouders en pleegouders weer in gesprek met elkaar wat ten goede komt aan het contact tussen ouders en kinderen.

Conclusie

Menselijk gedrag ontwikkelt zich over de tijd heen, van minuten tot jaren, en ontstaat in een netwerk van interacties tussen veel verschillende gebeurtenissen. Om die redenen moet gedrag worden onderzocht en verklaard vanuit een handelings- en procesperspectief. **Om complexe zaken als de toeslagenaffaire in de toekomst te voorkomen, dient er voordat er ingrijpende (levensveranderende) beslissingen worden genomen een gedeelde verklarende analyse te worden opgesteld.** Het maken van een VA is een onderdeel van de ecologie van het probleem, een onderdeel een bijdrage levert aan de oplossing.

Referenties

Bijen, M., & Loykens, E. (2022). *Verklarende analyse Factsheet*. Jenn.
<https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/>

Boelhouwer, M.D., Brouwer, J., Scholte Lubberink, C. & Van Geert, P. (2014). *Seksuele ontwikkeling tussen 9 en 22 jaar. Meer dan van zoen tot het doen*. Rijksuniversiteit Groningen.

Dishion, T. J., & Stormshak, E. A. (2007). The Ecological Family Intervention and Therapy Model. In T. J. Dishion & E. A. Stormshak, *Intervening in children's lives: An ecological, family-centered approach to mental health care* (pp. 49–67). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11485-004>.

JENN, C4Youth, Kenniswerkplaats Jeugd Friesland, & Expertisecentrum Gezinnen met meervoudige en complexe problemen (2022). *De Verklarende Analyse: Een gezamenlijke 'werktheorie' bij complexe zorgvragen*. <https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/>

Kunnen, S. & van Geert, P (2012). General characteristics of a Dynamic Systems Approach. In Kunnen, E.S. (Ed.), *A dynamic systems approach to adolescent development*. London-New York: Psychology Press (pp. 15-34).

Van Geert, P. & Steenbeek, H. (2005). Explaining after by before. Basic aspects of a dynamic systems approach to the study of development. *Developmental Review*, 25 (3-4), 408-442. van Geert, P. L. C. (2020). Dynamic systems, process and development. *Human Development*, 63(3-4), 153-179. <https://doi.org/10.1159/000503825>.

Van Geert, P. (2008). Dynamische systeemtheorie van Ontwikkeling. In E.J. Knorth, H. Nakken, C.E. Oenema-Mostert, A.J.M. Ruijsenaars & J. Strijker (red.), *De ontwikkeling van kinderen met problemen: gewoon anders*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant (pp.28-44).

19095 / Boelhouwer e.a. / De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

Begeleidende brief auteurs eerste revisie

Datum: 11 juni 2024

Geachte redactie van Jeugd in Ontwikkeling,

Ten eerste wil ik u graag bedanken voor het lezen en het becommentariëren van ons artikel “De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen. De Verklarende Analyse vanuit een Complex Dynamisch Systeem Perspectief: Een Theoretische Onderbouwing Ondersteund door de Praktijk”. Het is goed om te horen dat beide leden van de redactie het een relevant artikel achten.

Wij hebben geprobeerd al uw opmerkingen zo goed mogelijk te verwerken. We hebben alle relevante casus-informatie naar voren geplaatst, zodat ons artikel voor de lezer beter te volgen is. Daarbij wordt in het artikel de Verklarende Analyse (VA) uitgebreider uitgelegd, en zijn verschillende onderdelen van de theorie van Complexe Dynamische Systemen voorzien van (meer) concrete voorbeelden.

Met de wijzigingen hopen we de lezer mee te nemen in ons betoog dat de theorie van CDS hét analytische raamwerk is om complexe verschijnselen op een vruchtbare manier te kunnen analyseren, dat het maken van een VA handvatten biedt om dit in de praktijk te concretiseren en dat er vóórdat er een ingrijpende (levensveranderende) beslissing wordt genomen een VA dient te worden opgesteld.

Alvast hartelijk dank voor het (wederom) lezen ons artikel en we kijken uit naar uw opmerkingen.

Met vriendelijke groet,

19095 / Boelhouwer e.a. / De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

Eerste revisie

Datum: 11 juni 2024

De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

*De Verklarende Analyse vanuit een Complex Dynamisch Systeem Perspectief:
Een Theoretische Onderbouwing Ondersteund door de Praktijk.*

Auteur 1, Auteur 2 & Auteur 3

*Kernwoorden: Toeslagenaffaire, Complex dynamische systeemtheorie, Proces- en
Netwerkbenadering en de Verklarende Analyse.*

Aantal woorden: 3361

Introductie

Tussen 2005 en 2019 werden duizenden ouders door de Belastingdienst onterecht verdacht van fraude met toeslagen (Ministerie van Financiën, 2023). Veel gedupeerde ouders kwamen in de schulden terecht, verloren hun baan of huis of raakten het gezag over hun kinderen kwijt.

Een voorbeeld (casus 1)¹: tien jaar geleden kwamen twee ouders, mede door alle gevolgen en de stress van toeslagenschulden, zélf met de vraag aan het hulpverleningssysteem van jeugdhulp of hun kinderen tijdelijk ergens anders konden worden ondergebracht. Deze vrijwillige uithuisplaatsing² zette een dynamische neerwaartse spiraal in gang. De hulpverlening hanteerde het begrip ‘aanvaardbare termijn’³ uit de Richtlijn Uithuisplaatsing als regel in plaats van een ‘af te wegen leidraad’. Het strikt aanhouden van de leidraad als ‘beslisregel’ resulteerde, binnen een jaar, in een definitieve uithuisplaatsing: er werd besloten dat de kinderen van twee en drie jaar oud tot hun 18de jaar bij pleegouders zouden verblijven. In deze afweging werden het vrijwillige karakter van de uithuisplaatsing, de medewerking van de ouders en de schuldensituatie, niet meegenomen. Twee jaar later eindigde de eigen hulpvraag van ouders aan het hulpverleningssysteem in het ontnemen van het ouderlijk gezag, zogenaamd in het belang van de kinderen (zie uitspraak rechtbank).

Uitspraak rechtbank

In de beschikking staat dat de rechtbank ouders een “een groot compliment” geeft “voor de wijze waarop zij in het belang van hun kinderen hebben gehandeld, door ze op vrijwillige basis onder te brengen in een pleeggezin. Ook in de periode die daarop volgde hebben ouders meerdere malen laten zien dat zij in staat zijn om hele lastige keuzes te maken in het belang van hun kinderen, waarmee zij hun eigen behoeften ondergeschikt hebben gemaakt aan de belangen van hun kinderen”. De rechtbank geeft aan te kunnen begrijpen dat ouders zich “nu gekwetst voelen” door het verzoek van beëindiging van het ouderlijk gezag “omdat er in hun ogen geen reden is om het gezag van ouders te beëindigen, nu zij altijd in het belang van hun kinderen hebben gehandeld”. Echter, de rechtbank beslist dat “nu de kinderen reeds vanaf [...] bij pleegouders wonen, de voor hun aanvaardbare

¹ Alle voorbeelden komen uit bestaande casussen van de Toeslagenaffaire of andere complexe casussen. De namen zijn bekend bij de auteurs.

² Bij een vrijwillige uithuisplaatsing kunnen ouders zelf beslissen wanneer een kind uit huis gaat. Dit in tegenstelling tot een gedwongen uithuisplaatsing, waarbij de rechter besluit dat een kind tijdelijk ergens anders gaat wonen.

³ Binnen de oude richtlijn, die toentertijd werd gebruikt, moesten ouders binnen 'aanvaardbare termijn' (termijn ≤ 5 jaar: 6 maanden; termijn > 5 jaar: 1 jaar) weten of hun uithuisgeplaatste kind bleef wonen in bijvoorbeeld een pleeggezin of gezinshuis, of dat het terug zou kunnen keren naar huis. De termijnen waren bedoeld als indicatie, niet als regel, waarbinnen een definitief besluit moest worden genomen. In de herziene versie van de richtlijn zijn de termijnen geschrapt.

termijn voor terugplaatsing bij ouders inmiddels is verstreken. Voor de kinderen is het van belang dat zij in hun huidige opvoedingsomgeving kunnen blijven, waar zij zich goed ontwikkelen en waar zij zich hebben gehecht. Hun perspectief ligt naar het oordeel van de rechtbank in het pleeggezin. Het is belangrijk dat daarover nu voor alle betrokkenen duidelijkheid komt in de vorm van een gezagsbeëindiging”.

Als gevolg van een daaropvolgende negatieve interactieketen tussen ouders, pleegouders en de hulpverlening werd de omgangsregeling uiteindelijk vastgesteld op twee uur contact tussen de ouders en kinderen per vier weken.

Nu, jaren later, is de vraag hoe het zover heeft kunnen komen? Waar ging het mis? Kan de aangerichte schade worden hersteld en kunnen zulke beslissingen in de toekomst worden voorkomen?

Het is complex...

Begrippen als ‘Toeslagenaffaire’, ‘Het ontnemen van het ouderlijk gezag’ of ‘Herstellen wat fout is gegaan’ verwijzen naar complexe verschijnselen. Wanneer een situatie complex is en veel zaken met elkaar verweven zijn wordt er vaak vanuit de hulpverlening gestreefd naar overzicht en ordening van de feiten, gebeurtenissen en gedragingen om zo tot een beslissing en advies voor mogelijk handelen te komen: hoe nu verder? Echter, in de praktijk wordt deze ordening vaak niet-systematisch, gekleurd en eenzijdig uitgevoerd en werkt de zoektocht naar overzicht dikwijls contraproductief. Men verzandt in een overvloed van (tegengestelde) informatie en de moed zakt al snel in de schoenen: “Dit is zo ingewikkeld, hier kán je niets (meer) aan doen”. Om toch enigszins houvast te ervaren wordt in dit soort situaties vaak teruggesproken op ‘zekerheden’ zoals het (verkeerd) hanteren van een richtlijn alsof het een als- dan regel is en het toepassen van algemene protocollen, regels en interventies. Deze benadering leidt, door het unieke karakter van de complexe casussen, zelden tot een duurzame oplossing. Wanneer je complexe dynamische verschijnselen probeert te verklaren (Waarom is dit aan de hand en wat houdt het in stand?) zijn alleen een vraag- en klachtenanalyse, waarbij het proces met name gericht is op het formuleren van een hulpvraag en/of het verhelderen van klachten, en/of een probleemanalyse, welke probleemgedrag en aanwezige positieve punten beschrijft en ordent, ontoereikend (Bijen & Loykens, 2022). Om complexe verschijnselen op een vruchtbare manier te analyseren is het belangrijk een analytisch raamwerk te kiezen waarin deze verschijnselen worden beschreven en ingekaderd in een bredere, gepersonaliseerde, context van psychologische processen en kenmerken (Boelhouwer et al., 2014).

... maar het is niet onoverkomelijk onverklaarbaar: de theorie van complexe dynamische systemen

De theorie van Complexe Dynamische Systemen (CDS) biedt een breed gevalideerd raamwerk om complexe casussen te analyseren. De CDS-theorie maakt het mogelijk een ontwikkelingsproces in kaart te brengen als een complex, veranderlijk en *idiosyncratisch* (gepersonaliseerd) proces (zie o.a. Steenbeek & Van Geert, 2005; Kunnen & Van Geert, 2012). Een ontwikkelingsproces waarin niet alleen het ouder-kind-probleem centraal staat, maar waarbij ook het omliggende netwerk onder de loep wordt genomen. Het meenemen van de wisselwerkingsdynamiek tussen gezinsleden, het gezin en hun omgeving, alsook tussen de verschillende betrokkenen uit die omgeving onderling, wordt een *ecologische benadering* genoemd (Dishion & Stormshak, 2007). Daartoe behoren ook de hulpverleners en het hulpverlenerssysteem waarin zij werken. Dat hulpverlenerssysteem hoeft niet alleen helpend te zijn maar blijkt helaas ook een desastreuze rol te kunnen spelen bij het in stand houden, verergeren of zelfs veroorzaken van (verdere) (gezins)problemen.

Een complex dynamisch systeem (van Geert, 2008) kan worden gedefinieerd als een verzameling onderling verweven componenten die elkaar beïnvloeden. Voorbeelden van componenten zijn emoties, cognities, normen en waarden en gedragingen van verschillende personen die met elkaar interacteren (bijvoorbeeld kind, ouder, hulpverlener). De interacties tussen de componenten zijn *zelf-organiserend*, en leiden tot *zelf-instandhoudende toestanden* (bijvoorbeeld een situatie van zichzelf instandhoudende schulden met de daarbij passende opvoedingsstress, zie voor verdere uitleg het begrip 'attractor'). Deze toestanden hebben *emergente* eigenschappen, dat wil zeggen, eigenschappen van het geheel (kind-ouder-hulpverlener-instantie) die niet gereduceerd kunnen worden tot eigenschappen van de afzonderlijke componenten (bijvoorbeeld de deelnemende personen). De individuen in het systeem kunnen bijvoorbeeld de intentie hebben de negatieve spiraal van problemen (een emergente eigenschap) ten goede te keren, maar door het geheel aan interacties tussen alle componenten slagen ze daar niet in (op elk moment is de kans van slagen van een handeling of interventie afhankelijk van de huidige toestand van het systeem).

Het zelf-organiserende proces is het resultaat van verschillende systeemeigenschappen. Ten eerste zijn handelingen en emoties afgeleid van de algemene *doelen en belangen* die de verschillende betrokkenen hebben (concrete wensen, interesses, plichtsbesef, etc.). Zo namen de ouders een moeilijk besluit om hun kinderen in een andere gezinssituatie op te laten groeien, tijdelijk, tot hun eigen leef- en emotionele situatie weer beter zou zijn. De jeugdbescherming handelde vanuit de optiek dat zij de kinderen uit een onveilige situatie hadden gehaald en in veiligheid hadden gebracht. De pleegouders namen de kinderen op in de overtuiging dat zij hen een betere kans tot opgroeien boden.

Ten tweede zijn de interacties *transactioneel* van aard: de verschillende componenten (bijvoorbeeld de gedragingen van de betrokken partijen) beïnvloeden elkaar wederzijds.

Ten derde is er sprake van een *iteratief proces*: elke vorige stap biedt mogelijkheden en beperkingen (een beperkte waaier van 'aangrenzende mogelijkheden') voor de volgende stap. Die beperkingen kunnen soms heel dwingend en negatief zijn, zoals bij casus 1 waarbij de vrijwillige uithuisplaatsing leidde tot definitieve uithuisplaatsing en uiteindelijk tot ontzegging van het ouderlijk gezag. Een iteratie kan zich voordoen op meerdere *tijdschalen*: van iteraties binnen één gesprek tot iteratieve beslissingen over jaren heen. Neem een ander voorbeeld (voorbeeldcasus 2) waarbij het perspectiefbesluit (het definitief besluiten waar een kind opgroeit) van een rechter (stap A: besluit 'het opvoedperspectief ligt niet bij ouders'), leidt tot een plaatsing van de kinderen in een perspectiefbiedend pleeggezin (stap B) en later tot beëindiging van het ouderlijkgezag (stap C). De kinderen worden door omstandigheden van elkaar gescheiden (stap D). Stappen B en C leiden tot stap E: omdat de kinderen ergens anders wonen dient te worden gewerkt aan het hechtingsproces tussen kinderen en pleegouders. Vanuit het streven van de GI (gecertificeerde instelling⁴) om het hechtingsproces met pleegouders in goede banen te leiden wordt het contact tussen ouders en de kinderen teruggebracht tot enkele uren per maand (stap F). De oudste benoemt herhaaldelijk haar ouders te missen wat zorgt voor onrust in het pleeggezin (stap G). Dit leidt tot een frequentie-afname van het contact (stap H): eenmaal per maand begeleid bezoek (met de twee kinderen afzonderlijk van elkaar) voor de duur van twee uur in een neutrale omgeving om 'verdere verwarring' te voorkomen. Aangekomen bij stap H wordt niet meer teruggekeken of stap A (het perspectiefbesluit van de rechter, waar ouders niets tegenin konden brengen aangezien zij geen rechtsmiddel hebben om tegen een perspectiefbesluit in te gaan (RSJ, 2020)) de juiste beslissing was én nu nog steeds is. En of stap A in verhouding staat met stap H: de kinderen kunnen beter opgroeien in een andere omgeving, daarom heeft het stimuleren van regelmatig contact tussen ouders en kinderen geen prioriteit meer. Doordat de omgangsregeling (bewust) de band

⁴ Als de rechter beslist dat er een kindbeschermingsmaatregel komt, zorgt een gecertificeerde instelling (GI) voor de uitvoering daarvan.

tussen ouders en kinderen verbreekt, komen ouders steeds verder af te staan van hun natuurlijke opvoedsituatie. Stap H heeft ertoe geleid dat de kinderen onderling en van hun ouders vervreemden en dat vader na zes jaar de situatie te moeilijk vindt en het niet langer aan kan zijn kinderen te zien (stap I). Merk op dat bovenstaande beschrijving een iteratief proces is op langtermijn proces. Binnen dit proces is elke stap op zichzelf (stap A t/m stap I) ook een iteratief proces, bestaande uit meerdere stappen. Voorbeeld: een rechtszitting waarbij een rechter tot een besluit komt is een iteratief proces van kleine stappen, waarbij elke stap (bijvoorbeeld het horen of niet horen van een ouder) leidt tot een volgende, dat uitmond in een rechterlijk besluit.

Ten vierde zijn de 'aangrenzende mogelijkheden' van elke stap in een iteratief proces afhankelijk van de *emotionele evaluaties* van die stap. Deze emotionele evaluaties vormen op zichzelf ook een iteratief proces, en hebben invloed op later gedrag (Boelhouwer, et.al., 2014). Wanneer een bepaalde situatie voldoening oplevert zal iemand er naar streven wederom in eenzelfde situatie terecht te komen. Wanneer een gebeurtenis een negatieve ervaring betreft zal dezelfde persoon proberen om de volgende keer deze situatie te vermijden. Bijvoorbeeld, ouders willen niet meer in gesprek met de gezinsvoogd ("Er wordt toch niet naar ons geluisterd. Het heeft geen zin"), waarna de voogd, wel is waar vanuit een andere invalshoek, tot eenzelfde soort conclusie komt ("Ouders komen afspraken niet na. Het heeft geen zin").

Daarbij kunnen emotionele evaluaties leiden tot emotionele *representaties* (een vijfde systeemeigenschap), zoals angst en beleving, die net als feitelijke zaken (onbewust en/of onjuist) kunnen worden overgedragen, wat leidt tot iteratieve representaties van bepaalde situaties of personen. Neem als voorbeeld casus 3: in deze casus is de verhouding tussen voogd en ouders slecht. De voogd ervaart de communicatie met ouders als zeer negatief. Bij de plaatsing van het kind in een pleeggezin wordt geadviseerd de plek geheim te houden vanwege het gedrag van ouders. Zo wordt het oordeel van de voogd over deze ouders doorgegeven van professional op professional (representatie: ouders zijn agressief en er valt niet goed mee te praten).

Ten zesde, wanneer de volgende stap in een proces in belangrijke mate wordt medebepaald door de vorige stap, ontstaat een bepaald traject van stappen dat kan evolueren in een bepaalde richting en kan leiden tot het ontstaan van zogenaamde '*attractoren*'. Attractoren zijn situaties waarnaar alle betrokkenen steeds weer terug lijken te keren. Hoewel tientallen verschillende componenten van invloed kunnen zijn op de huidige situatie, zijn het er doorgaans maar enkele die op een zodanige manier met elkaar samenhangen dat de attractortoestand in stand wordt gehouden (Van Geert, 2008). Een centraal kenmerk van een attractor is dat het een zelf-instandhoudende toestand is. Bijvoorbeeld, de representatie over de ouders in casus 3 (agressief en niet-meewerkend) heeft een zelfversterkend effect. Ouders voelen zich onheus bejegend, maar kunnen hier niet tegenin gaan zonder dat een andere partij dit ziet als bevestiging van het eerder gecreëerde beeld. Er is een negatief kader ontstaan waarbinnen alle informatie wordt geïnterpreteerd. Dat negatieve kader is een emergente eigenschap, dat wil zeggen een eigenschap van het systeem (ouders én hulpverleners) als geheel, die bepaalt welk effect concrete gebeurtenissen kunnen hebben. Bijvoorbeeld, afwijkende informatie die niet strookt met het negatieve wordt onvoldoende onderkend of zelfs actief verdrongen. Binnen deze negatieve attractortoestand is er bijvoorbeeld voor gekozen dat het kind jarenlang verbleef op een voor ouders geheime plek en hadden ouders geen toestemming om contact op te nemen of op bezoek te gaan. Hiermee wordt de mogelijkheid voor de ouders om te laten zien dat ze positief met hun kind kunnen omgaan uitgesloten, waardoor de toestand van opvoedings-onvermogen wordt bestendigd.

Om te kunnen herstellen wat er fout is gegaan in de toeslagenaffaire bij ouders met uithuisgeplaatste kinderen, is het zaak om samen met alle betrokkenen (gezin én het (hulpverlenende) netwerk) te onderzoeken welke interacties de negatieve attractortoestand in stand houden: welke componenten dragen bij aan het zelfversterkende karakter, hoe hangen ze met elkaar samen, en op welke manier kan de negatieve cirkel worden doorbroken?

De Verklarende Analyse: een concretisering van de CDS-theorie

De hierboven uitgelegde componenten en procesmechanismen van de CDS-theorie maken het mogelijk om complexe casussen te analyseren. Maar hoe kan dit in de praktijk worden geconcretiseerd? Het samen maken van een *Verklarende Analyse* (VA) kan uitkomst bieden.

In een VA wordt de procesdynamiek tussen de verschillende betrokkenen schematisch weergegeven en verklaard (zie voor uitleg van de VA, benodigde competenties van een professional en aandachtspunten voor in de praktijk: JENN et.al., 2023). Bij het maken van een VA is de *analysefocus* van essentieel belang: om niet het overzicht te verliezen in de vele (tegenstrijdige) details dient de hulpvraag van het heden (bijvoorbeeld: ouders willen meer in contact komen met hun kinderen) leidend te zijn om samen de procesdynamiek in het verleden, die heeft geleid tot de actuele problematische situatie, te begrijpen. Deze analysefocus is in het bijzonder van belang wanneer de VA wordt opgesteld (lange tijd) nádat een ingrijpende beslissing (zoals uithuisplaatsing of beëindiging van het ouderlijkgezag) heeft plaatsgevonden. Met deze focus verdwaalt men minder snel in de vele (al dan niet kloppende) dossier aantekeningen, verschillende meningen en elkaar tegensprekende anekdotes. Gesteggel over het verleden en de vele vragen die jarenlange hulptrajecten vaak oproepen (Waarom is dit niet gedaan of hieraan niet gedacht?) zijn door het iteratieve karakter van de reeds genomen stappen, die samen hebben geleid tot zowel kleine als grote beslissingen, achteraf moeilijk te achterhalen of eenduidig te verklaren. In de VA vormt de hulpvraag van ouders/het gezin de focus van de analyse, waarbij bij alle afwegingen het belang van het kind centraal staat. Na het vaststellen van de hulpvraag volgen gesprekken met alle betrokkenen (zoals met ouders, kinderen, pleegouders en hulpverleners) waarin de geschiedenis en alle relevante (aan de hulpvraag-gerelateerde) aspecten aan de orde komen vanuit het perspectief van de huidige hulpvraag. In de VA wordt beschreven wat helpend is (en wat niet) om het perspectief van het gezin te bereiken: wat is positieve samenhang tussen verschillende (gedrags)componenten en hoe ziet de negatieve samenhang eruit?

Terug naar het begin van casus 1: na de vrijwillige uithuisplaatsing zijn ouders het gezag over hun twee kinderen kwijtgeraakt. Dit beginpunt is cruciaal: óndanks het feit dat, volgens de rechtbank, ouders in het belang van de kinderen handelden is toch het gezag beëindigd. Jaren later wordt door een onafhankelijke derde partij, samen met het gezin en andere (hulpverlenende) betrokkenen (*ecologische benadering*), een Verklarende Analyse opgesteld. Op dat moment was de omgangsregeling van twee uur per vier weken van kracht.

Een voorbeeld dat uit de gevoerde gesprekken in de VA naar voren kwam, was dat de aanvankelijk jarenlange goede relatie tussen ouders en pleeggezin inmiddels sterk was bekoeld: er was geen onderling contact meer. Door de huidige hulpvraag van ouders (*analysefocus*) als uitgangspunt te nemen ('Hoe komen we meer in contact met onze kinderen?') was het zaak op zoek te gaan naar het instandhoudende mechanisme (*attractortoestand*) dat ten grondslag lag aan de verwijdering tussen ouders en het pleeggezin. Het bleek dat door persoonlijke omstandigheden van het pleeggezin ouders voor een tijd minder op de hoogte waren gesteld over hoe het met de kinderen ging. Ouders wisten dat er 'iets' met pleegvader aan de hand was, maakten zich zorgen (*emotionele evaluatie*) over hoe het nu verder zou gaan met de kinderen en zochten hierdoor (steeds) meer contact op met pleegouders. Pleegouders zaten met hun hoofd bij andere zaken, voelden zich door ouders onder druk gezet (*emotionele evaluatie*) en reageerden (steeds) minder vaak. Hoe minder ouders antwoord kregen, des te groter werden hun zorgen, en des te vaker zochten zij opnieuw het contact op. Deze *transactionele iteratieve interacties* leidde tot een *attractortoestand* van verwijdering, een toestand waarin pleegouders op advies van de gezinsvoogd (*emotionele representatie*: 'opdringerige ouders') het contact met ouders volledig verbraken. Door de zorgen en onzekerheid van de situatie namen de ouders, samen met hun een advocaat, juridische actie. Dit voelde voor pleegouders aan als verraad: "Ouders pakken ons op ons zwakste moment". Met het opstellen van de VA kwamen de beleving (Wat is de pijn aan de ene kant en wat aan de andere kant?) en strategieën van beide partijen aan het

licht (het veelvuldige contact zoeken van de ene partij met als gevolg hierop het afhouden van contact van de andere partij). Met deze informatie waren zowel ouders als pleegouders in staat elkaars acties te interpreteren vanuit de beleving van de ander. Hiermee kwam van beide kanten erkenning en begrip over hoe de situatie heeft geleid tot de onderlinge polarisatie. Het samen opstellen van de Verklarende Analyse heeft ervoor gezorgd dat ouders en pleegouders weer in gesprek met elkaar kwamen. Dit kwam ten goede aan het contact tussen ouders en kinderen.

Conclusie

Menselijk gedrag ontwikkelt zich over de tijd heen, van minuten tot jaren, en ontstaat in een netwerk van interacties tussen veel verschillende gebeurtenissen. Om die redenen moeten gedragingen worden onderzocht en verklaard vanuit een handelings- en procesperspectief. Om vergaande ongewenste gevolgen in complexe situaties (zoals bijvoorbeeld uithuisplaatsing of gezagsontzegging) in de toekomst te voorkomen, dient er vóórdat er zo een ingrijpende (levensveranderende) beslissing wordt genomen een Verklarende Analyse te worden opgesteld.

Door het maken van een gedeelde VA wordt het zelf-organiserende karakter binnen en tussen het gezinssysteem en het betrokken (hulverleners)systeem concreet in kaart gebracht als een complex, veranderlijk en gepersonaliseerd proces, dat leidt tot zelf-instandhoudende toestanden. In een VA worden de emergente eigenschappen van het geheel (alle betrokkenen) niet gereduceerd naar enkel de eigenschappen van bijvoorbeeld de ouders. De verschillende systeemeigenschappen van de CDS-theorie, zoals (tegenstijdige) doelen en belangen van betrokkenen, (emotionele) evaluaties en representaties en transactionele iteratieve (inter) acties, worden bij het maken van een VA concreet gemaakt. Hierdoor worden zowel negatieve als positieve attractortoestanden blootgelegd, waardoor tunnelvisies en de ongewenste effecten van een negatieve attractortoestand kunnen worden opgespoord en in de toekomst hopelijk kunnen worden voorkomen. Het maken van een VA is een onderdeel van de ecologie van het probleem, een onderdeel dat een bijdrage levert aan de oplossing.

Referenties

Bijen, M., & Loykens, E. (2022). *Verklarende analyse Factsheet*. Jenn. <https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/>

Boelhouwer, M.D., Brouwer, J., Scholte Lubberink, C. & Van Geert, P. (2014). *Seksuele ontwikkeling tussen 9 en 22 jaar. Meer dan van zoen tot het doen*. Rijksuniversiteit Groningen.

Dishion, T. J., & Stormshak, E. A. (2007). The Ecological Family Intervention and Therapy Model. In T. J. Dishion & E. A. Stormshak, *Intervening in children's lives: An ecological, family-centered approach to mental health care* (pp. 49–67). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11485-004>.

JENN, C4Youth, Kenniswerkplaats Jeugd Friesland, & Expertisecentrum Gezinnen met meervoudige en complexe problemen (2022). De Verklarende Analyse: Een gezamenlijke 'werktheorie' bij complexe zorgvragen. <https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/>

Kunnen, S. & van Geert, P (2012). General characteristics of a Dynamic Systems Approach. In Kunnen, E.S. (Ed.), *A dynamic systems approach to adolescent development*. London-New York: Psychology Press (pp. 15-34).

Van Geert, P. & Steenbeek, H. (2005). Explaining after by before. Basic aspects of a dynamic systems approach to the study of development. *Developmental Review*, 25 (3-4), 408-442. van Geert, P. L. C. (2020). Dynamic systems, process and development. *Human Development*, 63(3-4), 153-179. <https://doi.org/10.1159/000503825>.

Van Geert, P. (2008). Dynamische systeemtheorie van Ontwikkeling. In E.J. Knorth, H. Nakken, C.E. Oenema-Mostert, A.J.M. Ruijsenaars & J. Strijker (red.), *De ontwikkeling van kinderen met problemen: gewoon anders*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant (pp.28-44).

19095 / Boelhouwer e.a. / De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

Tweede reactie eerste reviewer

Datum: 21 juni 2024

Dank voor de aanpassingen die gedaan zijn in dit interessante en relevante artikel. Het uitleggen van de CDS theorie is een uitdaging die hier is goed is gelukt, maar van de lezer wel aandachtig lezen vraagt. Op een paar kleine punten heb ik nog een vraag of suggestie die de leesbaarheid naar mijn idee ten goede komt. Deze zijn hieronder opgenomen.

Introductie regel 5: hier staat: “...zélf met de vraag aan het hulpverleningssysteem van jeugdhulp...” Dit leest wat gek. Kan niet volstaan worden met ‘aan het systeem van jeugdhulp’ of ‘aan de jeugdhulp’?

pp. 2, tweede regel van onder: “hulpverlenerssysteem hoeft niet alleen helpend te zijn ...”
Op basis van het voorbeeld lijkt het meer “blijkt niet altijd helpend te zijn” !?

pp.3, halverwege bij ‘ten derde’: hier staat:

“Neem een ander voorbeeld (voorbeeldcasus 2) waarbij het perspectiefbesluit (het definitief besluiten waar een kind opgroeit) van een rechter (stap A: besluit ‘het opvoedperspectief ligt niet bij ouders’), leidt tot een plaatsing van de kinderen in een perspectiefbiedend pleeggezin (stap B) en later tot beëindiging van het ouderlijkgezag (stap C). De kinderen worden door omstandigheden van elkaar gescheiden (stap D). Stappen B en C leiden tot stap E: omdat de kinderen ergens anders wonen dient te worden gewerkt aan het hechtingsproces tussen kinderen en pleegouders. Vanuit het streven van de GI (gecertificeerde instelling^[1])”

- Voorbeeldcasus 2 zorgt voor verwarring, alsof er eerst ergens tekst stond die nu verwijderd is. Kan dit niet weg? Zodat de zin bijv. is: ‘Een ander voorbeeld: in een heel andere situatie leidt het perspectiefbesluit (het definitief besluiten waar een kind opgroeit) van de rechter etc.
- Graag net als bij ‘zgn. perspectiefbesluit’ toelichten wat een perspectiefbiedend pleeggezin is.
- Er staat een noot met toelichting over de GI. Kan hier niet enige toelichting gebruikt worden? ‘...zorgt een organisatie voor jeugdbescherming (een gecertificeerde instelling, GI) voor de uitvoering ervan?’
- Enige regels verderop: graag uitleggen wat er bedoeld wordt met ‘aangezien zij geen rechtsmiddel hebben om tegen een perspectiefbesluit in te gaan’. Waarom niet? bestaat er geen mogelijkheid in de procedure om er tegen in te gaan? Voor de lezer die niet op de hoogte is van het jeugdrecht is niet duidelijk wat hier precies aan de hand is.
- Bij ‘ten vierde’: wat wordt hier bedoeld met de ‘aangrenzende mogelijkheden van elke stap’?
- pp 4 halverwege wordt gesproken van ‘neem als voorbeeld casus 3’: dat lijkt alsof we ergens als lezer een uitleg missen. Wordt iets bedoeld als: ‘Een derde voorbeeld is een casus, of: een derde voorbeeld dat we hier gebruiken is een casus ...
- pp 4, 9^e regel van onder: Binnen deze negatieve attractortoestand is er bijvoorbeeld voor gekozen .. wordt hier bedoeld: ‘kan het bijvoorbeeld voorkomen’
- pp. 5 : Terug naar het begin van casus 1 -> terug naar het eerste voorbeeld ??

19095 / Boelhouwer e.a. / De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

Tweede reactie eerste reviewer

Datum: 21 juni 2024

Dank voor de aanpassingen die gedaan zijn in dit interessante en relevante artikel. Het uitleggen van de CDS theorie is een uitdaging die hier is goed is gelukt, maar van de lezer wel aandachtig lezen vraagt. Op een paar kleine punten heb ik nog een vraag of suggestie die de leesbaarheid naar mijn idee ten goede komt. Deze zijn hieronder opgenomen.

Introductie regel 5: hier staat: “...zélf met de vraag aan het hulpverleningssysteem van jeugdhulp...” Dit leest wat gek. Kan niet volstaan worden met ‘aan het systeem van jeugdhulp’ of ‘aan de jeugdhulp’?

pp. 2, tweede regel van onder: “hulpverlenerssysteem hoeft niet alleen helpend te zijn ...”
Op basis van het voorbeeld lijkt het meer “blijkt niet altijd helpend te zijn” !?

pp.3, halverwege bij ‘ten derde’: hier staat:

“Neem een ander voorbeeld (voorbeeldcasus 2) waarbij het perspectiefbesluit (het definitief besluiten waar een kind opgroeit) van een rechter (stap A: besluit ‘het opvoedperspectief ligt niet bij ouders’), leidt tot een plaatsing van de kinderen in een perspectiefbiedend pleeggezin (stap B) en later tot beëindiging van het ouderlijkgezag (stap C). De kinderen worden door omstandigheden van elkaar gescheiden (stap D). Stappen B en C leiden tot stap E: omdat de kinderen ergens anders wonen dient te worden gewerkt aan het hechtingsproces tussen kinderen en pleegouders. Vanuit het streven van de GI (gecertificeerde instelling^[1])”

- Voorbeeldcasus 2 zorgt voor verwarring, alsof er eerst ergens tekst stond die nu verwijderd is. Kan dit niet weg? Zodat de zin bijv. is: ‘Een ander voorbeeld: in een heel andere situatie leidt het perspectiefbesluit (het definitief besluiten waar een kind opgroeit) van de rechter etc.
- Graag net als bij ‘zgn. perspectiefbesluit’ toelichten wat een perspectiefbiedend pleeggezin is.
- Er staat een noot met toelichting over de GI. Kan hier niet enige toelichting gebruikt worden? ‘...zorgt een organisatie voor jeugdbescherming (een gecertificeerde instelling, GI) voor de uitvoering ervan?’
- Enige regels verderop: graag uitleggen wat er bedoeld wordt met ‘aangezien zij geen rechtsmiddel hebben om tegen een perspectiefbesluit in te gaan’. Waarom niet? bestaat er geen mogelijkheid in de procedure om er tegen in te gaan? Voor de lezer die niet op de hoogte is van het jeugdrecht is niet duidelijk wat hier precies aan de hand is.
- Bij ‘ten vierde’: wat wordt hier bedoeld met de ‘aangrenzende mogelijkheden van elke stap’?
- pp 4 halverwege wordt gesproken van ‘neem als voorbeeld casus 3’: dat lijkt alsof we ergens als lezer een uitleg missen. Wordt iets bedoeld als: ‘Een derde voorbeeld is een casus, of: een derde voorbeeld dat we hier gebruiken is een casus ...
- pp 4, 9^e regel van onder: Binnen deze negatieve attractortoestand is er bijvoorbeeld voor gekozen .. wordt hier bedoeld: ‘kan het bijvoorbeeld voorkomen’
- pp. 5 : Terug naar het begin van casus 1 -> terug naar het eerste voorbeeld ??

De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

*De Verklarende Analyse vanuit een Complex Dynamisch Systeem Perspectief:
Een Theoretische Onderbouwing Ondersteund door de Praktijk.*

Auteur 1, Auteur 2 & Auteur 3

*Kernwoorden: Toeslagenaffaire, Complex dynamische systeemtheorie, Proces- en
Netwerkbenadering en de Verklarende Analyse.*

Aantal woorden: 3361

Introductie

Tussen 2005 en 2019 werden duizenden ouders door de Belastingdienst onterecht verdacht van fraude met toeslagen (Ministerie van Financiën, 2023). Veel gedupeerde ouders kwamen in de schulden terecht, verloren hun baan of huis of raakten het gezag over hun kinderen kwijt.

Een voorbeeld (casus 1)¹: tien jaar geleden kwamen twee ouders, mede door alle gevolgen en de stress van toeslagenschulden, zélf met de vraag aan het hulpverleningssysteem van jeugdhulp of hun kinderen tijdelijk ergens anders konden worden ondergebracht. Deze vrijwillige uithuisplaatsing² zette een dynamische neerwaartse spiraal in gang. De hulpverlening hanteerde het begrip ‘aanvaardbare termijn’ uit de Richtlijn Uithuisplaatsing als regel in plaats van een ‘af te wegen leidraad’. Het strikt aanhouden van de leidraad als ‘beslisregel’ resulteerde, binnen een jaar, in een definitieve uithuisplaatsing: er werd besloten dat de kinderen van twee en drie jaar oud tot hun 18de jaar bij pleegouders zouden verblijven. In deze afweging werden het vrijwillige karakter van de uithuisplaatsing, de medewerking van de ouders en de schuldensituatie, niet meegenomen. Twee jaar later eindigde de eigen hulpvraag van ouders aan het hulpverleningssysteem in het ontnemen van het ouderlijk gezag, zogenaamd in het belang van de kinderen (zie uitspraak rechtbank).

Uitspraak rechtbank

In de beschikking staat dat de rechtbank ouders **een** “een groot compliment” geeft “voor de wijze waarop zij in het belang van hun kinderen hebben gehandeld, door ze op vrijwillige basis onder te brengen in een pleeggezin. Ook in de periode die daarop volgde hebben ouders meerdere malen laten zien dat zij in staat zijn om hele lastige keuzes te maken in het belang van hun kinderen, waarmee zij hun eigen behoeften ondergeschikt hebben gemaakt aan de belangen van hun kinderen”. De rechtbank geeft aan te kunnen begrijpen dat ouders zich “nu gekwetst voelen” door het verzoek van beëindiging van het ouderlijk gezag “omdat er in hun ogen geen reden is om het gezag van ouders te beëindigen, nu zij altijd in het belang van hun kinderen hebben gehandeld”. Echter, de rechtbank beslist dat “nu de kinderen reeds vanaf [...] bij pleegouders wonen, de voor hun aanvaardbare

¹ Alle voorbeelden komen uit bestaande casussen van de Toeslagenaffaire of andere complexe casussen. De namen zijn bekend bij de auteurs.

² Bij een vrijwillige uithuisplaatsing kunnen ouders zelf beslissen wanneer een kind uit huis gaat. Dit in tegenstelling tot een gedwongen uithuisplaatsing, waarbij de rechter besluit dat een kind tijdelijk ergens anders gaat wonen.

³ Binnen de oude richtlijn, die toentertijd werd gebruikt, moesten ouders binnen 'aanvaardbare termijn' (termijn ≤ 5 jaar: 6 maanden; termijn > 5 jaar: 1 jaar) weten of hun uithuisgeplaatste kind bleef wonen in bijvoorbeeld een pleeggezin of gezinshuis, of dat het terug zou kunnen keren naar huis. De termijnen waren bedoeld als indicatie, niet als regel, waarbinnen een definitief besluit moest worden genomen. In de herziene versie van de richtlijn zijn de termijnen geschrapt.

termijn voor terugplaatsing bij ouders inmiddels is verstreken. Voor de kinderen is het van belang dat zij in hun huidige opvoedingsomgeving kunnen blijven, waar zij zich goed ontwikkelen en waar zij zich hebben gehecht. Hun perspectief ligt naar het oordeel van de rechtbank in het pleeggezin. Het is belangrijk dat daarover nu voor alle betrokkenen duidelijkheid komt in de vorm van een gezagsbeëindiging”.

Als gevolg van een daaropvolgende negatieve interactieketen tussen ouders, pleegouders en de hulpverlening werd de omgangsregeling uiteindelijk vastgesteld op twee uur contact tussen de ouders en kinderen per vier weken.

Nu, jaren later, is de vraag hoe het zover heeft kunnen komen? Waar ging het mis? Kan de aangerichte schade worden hersteld en kunnen zulke beslissingen in de toekomst worden voorkomen?

Het is complex...

Begrippen als ‘Toeslagenaffaire’, ‘Het ontnemen van het ouderlijk gezag’ of ‘Herstellen wat fout is gegaan’ verwijzen naar complexe verschijnselen. Wanneer een situatie complex is en veel zaken met elkaar verweven zijn wordt er vaak vanuit de hulpverlening gestreefd naar overzicht en ordening van de feiten, gebeurtenissen en gedragingen om zo tot een beslissing en advies voor mogelijk handelen te komen: hoe nu verder? Echter, in de praktijk wordt deze ordening vaak niet-systematisch, gekleurd en eenzijdig uitgevoerd en werkt de zoektocht naar overzicht dikwijls contraproductief. Men verzandt in een overvloed van (tegengestelde) informatie en de moed zakt al snel in de schoenen: “Dit is zo ingewikkeld, hier kán je niets (meer) aan doen”. Om toch enigszins houvast te ervaren, wordt in dit soort situaties vaak teruggegrepen op ‘zekerheden’ zoals het (verkeerd) hanteren van een richtlijn alsof het een als- dan regel is en het toepassen van algemene protocollen, regels en interventies. Deze benadering leidt, door het unieke karakter van de complexe casussen, zelden tot een duurzame oplossing. Wanneer je complexe dynamische verschijnselen probeert te verklaren (Waarom is dit aan de hand en wat houdt het in stand?) zijn alleen een vraag- en klachtenanalyse, waarbij het proces met name gericht is op het formuleren van een hulpvraag en/of het verhelderen van klachten, en/of een probleemanalyse, welke probleemgedrag en aanwezige positieve punten beschrijft en ordent, ontoereikend (Bijen & Loykens, 2022). Om complexe verschijnselen op een vruchtbare manier te analyseren is het belangrijk een analytisch raamwerk te kiezen waarin deze verschijnselen worden beschreven en ingekaderd in een bredere, gepersonaliseerde, context van psychologische processen en kenmerken (Boelhouwer et al., 2014).

... maar het is niet onoverkomelijk onverklaarbaar: de theorie van complexe dynamische systemen

De theorie van Complexe Dynamische Systemen (CDS) biedt een breed gevalideerd raamwerk om complexe casussen te analyseren. De CDS-theorie maakt het mogelijk een ontwikkelingsproces in kaart te brengen als een complex, veranderlijk en *idiosyncratisch* (gepersonaliseerd) proces (zie o.a. Steenbeek & Van Geert, 2005; Kunnen & Van Geert, 2012). Een ontwikkelingsproces waarin niet alleen het ouder-kind-probleem centraal staat, maar waarbij ook het omliggende netwerk onder de loep wordt genomen. Het meenemen van de wisselwerkingsdynamiek tussen gezinsleden, het gezin en hun omgeving, alsook tussen de verschillende betrokkenen uit die omgeving onderling, wordt een *ecologische benadering* genoemd (Dishion & Stormshak, 2007). Daartoe behoren ook de hulpverleners en het hulpverlenerssysteem waarin zij werken. Dat hulpverlenerssysteem hoeft niet alleen helpend te zijn maar blijkt helaas ook een desastreuze rol te kunnen spelen bij het in stand houden, verergeren of zelfs veroorzaken van (verdere) (gezins)problemen.

Een complex dynamisch systeem (van Geert, 2008) kan worden gedefinieerd als een verzameling onderling verweven componenten die elkaar beïnvloeden. Voorbeelden van componenten zijn emoties, cognities, normen en waarden en gedragingen van verschillende personen die met elkaar interacteren (bijvoorbeeld kind, ouder, hulpverlener). De interacties tussen de componenten zijn *zelf-organiserend*, en leiden tot *zelf-instandhoudende toestanden* (bijvoorbeeld een situatie van zichzelf instandhoudende schulden met de daarbij passende opvoedingsstress, zie voor verdere uitleg het begrip 'attractor'). Deze toestanden hebben *emergente* eigenschappen, dat wil zeggen, eigenschappen van het geheel (kind-ouder-hulpverlener-instantie) die niet gereduceerd kunnen worden tot eigenschappen van de afzonderlijke componenten (bijvoorbeeld de deelnemende personen). De individuen in het systeem kunnen bijvoorbeeld de intentie hebben de negatieve spiraal van problemen (een emergente eigenschap) ten goede te keren, maar door het geheel aan interacties tussen alle componenten slagen ze daar niet in (op elk moment is de kans van slagen van een handeling of interventie afhankelijk van de huidige toestand van het systeem).

Het zelf-organiserende proces is het resultaat van verschillende systeemeigenschappen. Ten eerste zijn handelingen en emoties afgeleid van de algemene *doelen en belangen* die de verschillende betrokkenen hebben (concrete wensen, interesses, plichtsbesef, etc.). Zo namen de ouders een moeilijk besluit om hun kinderen in een andere gezinssituatie op te laten groeien, tijdelijk, tot hun eigen leef- en emotionele situatie weer beter zou zijn. De jeugdbescherming handelde vanuit de optiek dat zij de kinderen uit een onveilige situatie hadden gehaald en in veiligheid hadden gebracht. De pleegouders namen de kinderen op in de overtuiging dat zij hen een betere kans tot opgroeien boden.

Ten tweede zijn de interacties *transactioneel* van aard: de verschillende componenten (bijvoorbeeld de gedragingen van de betrokken partijen) beïnvloeden elkaar wederzijds.

Ten derde is er sprake van een *iteratief proces*: elke vorige stap biedt mogelijkheden en beperkingen (een beperkte waaier van 'aangrenzende mogelijkheden') voor de volgende stap. Die beperkingen kunnen soms heel dwingend en negatief zijn, zoals bij casus 1 waarbij de vrijwillige uithuisplaatsing leidde tot definitieve uithuisplaatsing en uiteindelijk tot ontzegging van het ouderlijk gezag. Een iteratie kan zich voordoen op meerdere *tijdschalen*: van iteraties binnen één gesprek tot iteratieve beslissingen over jaren heen. Neem een ander voorbeeld (voorbeeldcasus 2) waarbij het perspectiefbesluit (het definitief besluiten waar een kind opgroeit) van een rechter (stap A: besluit 'het opvoedperspectief ligt niet bij ouders'), leidt tot een plaatsing van de kinderen in een perspectiefbiedend pleeggezin (stap B) en later tot beëindiging van het ouderlijkgezag (stap C). De kinderen worden door omstandigheden van elkaar gescheiden (stap D). Stappen B en C leiden tot stap E: omdat de kinderen ergens anders wonen dient te worden gewerkt aan het hechtingsproces tussen kinderen en pleegouders. Vanuit het streven van de GI (gecertificeerde instelling⁴) om het hechtingsproces met pleegouders in goede banen te leiden wordt het contact tussen ouders en de kinderen teruggebracht tot enkele uren per maand (stap F). De oudste benoemt herhaaldelijk haar ouders te missen wat zorgt voor onrust in het pleeggezin (stap G). Dit leidt tot een frequentie-afname van het contact (stap H): eenmaal per maand begeleid bezoek (met de twee kinderen afzonderlijk van elkaar) voor de duur van twee uur in een neutrale omgeving om 'verdere verwarring' te voorkomen. Aangekomen bij stap H wordt niet meer teruggekeken of stap A (het perspectiefbesluit van de rechter, waar ouders niets tegenin konden brengen aangezien zij geen rechtsmiddel hebben om tegen een perspectiefbesluit in te gaan (RSJ, 2020)) de juiste beslissing was én nu nog steeds is. En of stap A in verhouding staat met stap H: de kinderen kunnen beter opgroeien in een andere omgeving, daarom heeft het stimuleren van regelmatig contact tussen ouders en kinderen geen prioriteit meer. Doordat de omgangsregeling (bewust) de band

⁴ Als de rechter beslist dat er een kindbeschermingsmaatregel komt, zorgt een gecertificeerde instelling (GI) voor de uitvoering daarvan.

tussen ouders en kinderen verbreekt, komen ouders steeds verder af te staan van hun natuurlijke opvoedsituatie. Stap H heeft ertoe geleid dat de kinderen onderling en van hun ouders vervreemden en dat vader na zes jaar de situatie te moeilijk vindt en het niet langer aan kan zijn kinderen te zien (stap I). Merk op dat bovenstaande beschrijving een iteratief proces is op langtermijn proces. Binnen dit proces is elke stap op zichzelf (stap A t/m stap I) ook een iteratief proces, bestaande uit meerdere stappen. Voorbeeld: een rechtszitting waarbij een rechter tot een besluit komt is een iteratief proces van kleine stappen, waarbij elke stap (bijvoorbeeld het horen of niet horen van een ouder) leidt tot een volgende, dat [uithmond uitmond](#) in een rechterlijk besluit.

Ten vierde zijn de 'aangrenzende mogelijkheden' van elke stap in een iteratief proces afhankelijk van de *emotionele evaluaties* van die stap. Deze emotionele evaluaties vormen op zichzelf ook een iteratief proces, en hebben invloed op later gedrag (Boelhouwer, et.al., 2014). Wanneer een bepaalde situatie voldoening oplevert zal iemand er naar streven wederom in eenzelfde situatie terecht te komen. Wanneer een gebeurtenis een negatieve ervaring betreft zal dezelfde persoon proberen om de volgende keer deze situatie te vermijden. Bijvoorbeeld, ouders willen niet meer in gesprek met de gezinsvoogd ("Er wordt toch niet naar ons geluisterd. Het heeft geen zin."), waarna de voogd, wel-is-waar vanuit een andere invalshoek, tot eenzelfde soort conclusie komt ("Ouders komen afspraken niet na. Het heeft geen zin.").

Daarbij kunnen emotionele evaluaties leiden tot emotionele *representaties* (een vijfde systeemeigenschap), zoals angst en beleving, die net als feitelijke zaken (onbewust en/of onjuist) kunnen worden overgedragen, wat leidt tot iteratieve representaties van bepaalde situaties of personen. Neem als voorbeeld casus 3: in deze casus is de verhouding tussen voogd en ouders slecht. De voogd ervaart de communicatie met ouders als zeer negatief. Bij de plaatsing van het kind in een pleeggezin wordt geadviseerd de plek geheim te houden vanwege het gedrag van ouders. Zo wordt het oordeel van de voogd over deze ouders doorgegeven van professional op professional (representatie: "Ouders zijn agressief en er valt niet goed mee te praten.").

Ten zesde, wanneer de volgende stap in een proces in belangrijke mate wordt medebepaald door de vorige stap, ontstaat een bepaald traject van stappen dat kan evolueren in een bepaalde richting en kan leiden tot het ontstaan van zogenaamde 'attractoren'. Attractoren zijn situaties waarnaar alle betrokkenen steeds weer terug lijken te keren. Hoewel tientallen verschillende componenten van invloed kunnen zijn op de huidige situatie, zijn het er doorgaans maar enkele die op een zodanige manier met elkaar samenhangen dat de attractortoestand in stand wordt gehouden (Van Geert, 2008). Een centraal kenmerk van een attractor is dat het een zelf-instandhoudende toestand is. Bijvoorbeeld, de representatie over de ouders in casus 3 (agressief en niet-meewerkend) heeft een zelfversterkend effect. Ouders voelen zich onheus bejegend, maar kunnen hier niet tegenin gaan zonder dat een andere partij dit ziet als bevestiging van het eerder gecreëerde beeld. Er is een negatief kader ontstaan waarbinnen alle informatie wordt geïnterpreteerd. Dat negatieve kader is een emergente eigenschap, dat wil zeggen een eigenschap van het systeem (ouders én hulpverleners) als geheel, die bepaalt welk effect concrete gebeurtenissen kunnen hebben. Bijvoorbeeld, afwijkende informatie die niet strookt met het negatieve wordt onvoldoende onderkend of zelfs actief verdrongen. Binnen deze negatieve attractortoestand is er bijvoorbeeld voor gekozen dat het kind jarenlang verbleef op een voor ouders geheime plek en hadden ouders geen toestemming om contact op te nemen of op bezoek te gaan. Hiermee wordt de mogelijkheid voor de ouders om te laten zien dat ze positief met hun kind kunnen omgaan uitgesloten, waardoor de toestand van opvoedings-onvermogen wordt bestendigd.

Om te kunnen herstellen wat er fout is gegaan in de toeslagenaffaire bij ouders met uithuisgeplaatste kinderen, is het zaak om samen met alle betrokkenen (gezin én het (hulpverlenende) netwerk) te onderzoeken welke interacties de negatieve attractortoestand in stand houden: welke componenten dragen bij aan het zelfversterkende karakter, hoe hangen ze met elkaar samen, en op welke manier kan de negatieve cirkel worden doorbroken?

De Verklarende Analyse: een concretisering van de CDS-theorie

De hierboven uitgelegde componenten en procesmechanismen van de CDS-theorie maken het mogelijk om complexe casussen te analyseren. Maar hoe kan dit in de praktijk worden geconcretiseerd? Het samen maken van een *Verklarende Analyse* (VA) kan uitkomst bieden.

In een VA wordt de procesdynamiek tussen de verschillende betrokkenen schematisch weergegeven en verklaard (zie voor uitleg van de VA, benodigde competenties van een professional en aandachtspunten voor in de praktijk: JENN et.al., 2023). Bij het maken van een VA is de *analysefocus* van essentieel belang: om niet het overzicht te verliezen in de vele (tegenstrijdige) details dient de hulpvraag van het heden (bijvoorbeeld: ouders willen meer in contact komen met hun kinderen) leidend te zijn om samen de procesdynamiek in het verleden, die heeft geleid tot de actuele problematische situatie, te begrijpen. Deze analysefocus is in het bijzonder van belang wanneer de VA wordt opgesteld (lange tijd) nádat een ingrijpende beslissing (zoals uithuisplaatsing of beëindiging van het ouderlijke gezag) heeft plaatsgevonden. Met deze focus verdwaalt men minder snel in de vele (al dan niet kloppende) dossieraantekeningen, verschillende meningen en elkaar tegensprekende anekdotes. Gesteggel over het verleden en de vele vragen die jarenlange hulptrajecten vaak oproepen (Waarom is dit niet gedaan of hieraan niet gedacht?) zijn door het iteratieve karakter van de reeds genomen stappen, die samen hebben geleid tot zowel kleine als grote beslissingen, achteraf moeilijk te achterhalen of eenduidig te verklaren. In de VA vormt de hulpvraag van ouders/het gezin de focus van de analyse, waarbij bij alle afwegingen het belang van het kind centraal staat. Na het vaststellen van de hulpvraag volgen gesprekken met alle betrokkenen (zoals met ouders, kinderen, pleegouders en hulpverleners) waarin de geschiedenis en alle relevante (aan de hulpvraag-gerelateerde) aspecten aan de orde komen vanuit het perspectief van de huidige hulpvraag. In de VA wordt beschreven wat helpend is (en wat niet) om het perspectief van het gezin te bereiken: wat is positieve samenhang tussen verschillende (gedrags)componenten en hoe ziet de negatieve samenhang eruit?

Terug naar het begin van casus 1: na de vrijwillige uithuisplaatsing zijn ouders het gezag over hun twee kinderen kwijtgeraakt. Dit beginpunt is cruciaal: óndanks het feit dat, volgens de rechtbank, ouders in het belang van de kinderen handelden is toch het gezag beëindigd. Jaren later wordt door een onafhankelijke derde partij, samen met het gezin en andere (hulpverlenende) betrokkenen (*ecologische benadering*), een Verklarende Analyse opgesteld. Op dat moment was de omgangsregeling van twee uur per vier weken van kracht.

Een voorbeeld dat uit de gevoerde gesprekken in de VA naar voren kwam, was dat de aanvankelijk jarenlange goede relatie tussen ouders en pleeggezin inmiddels sterk was bekoeld: er was geen onderling contact meer. Door de huidige hulpvraag van ouders (*analysefocus*) als uitgangspunt te nemen ('Hoe komen we meer in contact met onze kinderen?') was het zaak op zoek te gaan naar het instandhoudende mechanisme (*attractortoestand*) dat ten grondslag lag aan de verwijdering tussen ouders en het pleeggezin. Het bleek dat door persoonlijke omstandigheden van het pleeggezin ouders voor een tijd minder op de hoogte waren gesteld over hoe het met de kinderen ging. Ouders wisten dat er 'iets' met pleegvader aan de hand was, maakten zich zorgen (*emotionele evaluatie*) over hoe het nu verder zou gaan met de kinderen en zochten hierdoor (steeds) meer contact op met pleegouders. Pleegouders zaten met hun hoofd bij andere zaken, voelden zich door ouders onder druk gezet (*emotionele evaluatie*) en reageerden (steeds) minder vaak. Hoe minder ouders antwoord kregen, des te groter werden hun zorgen, en des te vaker zochten zij opnieuw het contact op. Deze *transactionele iteratieve interacties* leidde tot een *attractortoestand* van verwijdering, een toestand waarin pleegouders op advies van de gezinsvoogd (*emotionele representatie*: 'opdringerige ouders') het contact met ouders volledig verbraken. Door de zorgen en onzekerheid van de situatie ondernamen de ouders, samen met hun een advocaat, juridische actie. Dit voelde voor pleegouders aan als verraad: "Ouders pakken ons op ons zwakste moment". Met het opstellen van de VA kwamen de beleving (Wat is de pijn aan de ene kant en wat aan de andere kant?) en strategieën van beide partijen

aan het licht (het veelvuldige contact zoeken van de ene partij met als gevolg hierop het afhouden van contact van de andere partij). Met deze informatie waren zowel ouders als pleegouders in staat elkaars acties te interpreteren vanuit de beleving van de ander. Hiermee kwam van beide kanten erkenning en begrip over hoe de situatie heeft geleid tot de onderlinge polarisatie. Het samen opstellen van de Verklarende Analyse heeft ervoor gezorgd dat ouders en pleegouders weer in gesprek met elkaar kwamen. Dit kwam ten goede aan het contact tussen ouders en kinderen.

Conclusie

Menselijk gedrag ontwikkelt zich over de tijd heen, van minuten tot jaren, en ontstaat in een netwerk van interacties tussen veel verschillende gebeurtenissen. Om die redenen moeten gedragingen worden onderzocht en verklaard vanuit een handelings- en procesperspectief. Om vergaande ongewenste gevolgen in complexe situaties (zoals bijvoorbeeld uithuisplaatsing of gezagsontzegging) in de toekomst te voorkomen, dient er vóórdát er zo een ingrijpende (levensveranderende) beslissing wordt genomen een Verklarende Analyse te worden opgesteld.

Door het maken van een gedeelde VA wordt het zelf-organiserende karakter binnen en tussen het gezinssysteem en het betrokken (hulverleners)systeem concreet in kaart gebracht als een complex, veranderlijk en gepersonaliseerd proces, dat leidt tot zelf-instandhoudende toestanden. In een VA worden de emergente eigenschappen van het geheel (alle betrokkenen) niet gereduceerd naar enkel de eigenschappen van bijvoorbeeld de ouders. De verschillende systeemeigenschappen van de CDS-theorie, zoals (tegenstijdige) doelen en belangen van betrokkenen, (emotionele) evaluaties en representaties en transactionele iteratieve (inter-)acties, worden bij het maken van een VA concreet gemaakt. Hierdoor worden zowel negatieve als positieve attractortoestanden blootgelegd, waardoor tunnelvisies en de ongewenste effecten van een negatieve attractortoestand kunnen worden opgespoord en in de toekomst hopelijk kunnen worden voorkomen. Het maken van een VA is een onderdeel van de ecologie van het probleem, een onderdeel dat een bijdrage levert aan de oplossing.

Referenties

Bijen, M., & Loykens, E. (2022). *Verklarende analyse Factsheet*. Jenn. [Opgezocht op: https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/](https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/)

Boelhouwer, M.D., Brouwer, J., Scholte Lubberink, C. & Van Geert, P. (2014). *Seksuele ontwikkeling tussen 9 en 22 jaar. Meer dan van zoen tot het doen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Dishion, T. J., & Stormshak, E. A. (2007). The Ecological Family Intervention and Therapy Model. In T. J. Dishion & E. A. Stormshak, *Intervening in children's lives: An ecological, family-centered approach to mental health care* (pp. 49–67). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11485-004>.

JENN, C4Youth, Kenniswerkplaats Jeugd Friesland, & Expertisecentrum Gezinnen met meervoudige en complexe problemen (2022). De Verklarende Analyse: Een gezamenlijke 'werktheorie' bij complexe zorgvragen. [Opgezocht op: https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/](https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/)

Kunnen, S. & van Geert, P (2012). General characteristics of a Dynamic Systems Approach. In Kunnen, E.S. (Ed.), *A dynamic systems approach to adolescent development*. London-New York: Psychology Press (pp. 15-34).

Van Geert, P. & Steenbeek, H. (2005). Explaining after by before. Basic aspects of a dynamic systems approach to the study of development. *Developmental Review*, 25 (3-4), 408-442. van Geert, P. L. C. (2020). Dynamic systems, process and development. *Human Development*, 63(3-4), 153-179. <https://doi.org/10.1159/000503825>.

Van Geert, P. (2008). Dynamische systeemtheorie van Ontwikkeling. In E.J. Knorth, H. Nakken, C.E. Oenema-Mostert, A.J.M. Ruijsenaars & J. Strijker (red.), *De ontwikkeling van kinderen met problemen: gewoon anders*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant (pp.28-44).

19095 / Boelhouwer e.a. / De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

Tweede reactie tweede reviewer

Datum: 21 juni 2024

Ik ben zeer te spreken over de aanpassingen die de auteurs hebben gemaakt. Het artikel is nu goed leesbaar en de boodschap van de auteurs wordt helder overgebracht. Ik heb slechts een klein aantal tekstuele wijzigingen, verder prima.

Zie bijlage.

De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

*De Verklarende Analyse vanuit een Complex Dynamisch Systeem Perspectief:
Een Theoretische Onderbouwing Ondersteund door de Praktijk.*

Auteur 1, Auteur 2 & Auteur 3

*Kernwoorden: Toeslagenaffaire, Complex dynamische systeemtheorie, Proces- en
Netwerkbenadering en de Verklarende Analyse.*

Aantal woorden: 3361

Introductie

Tussen 2004⁵ en 2019 werden duizenden ouders door de Belastingdienst onterecht verdacht van fraude met toeslagen ([Rijksoverheid, z.d. Ministerie van Financiën, 2023](#)). Veel gedupeerde ouders kwamen in de schulden terecht, verloren hun baan of huis of raakten het gezag over hun kinderen kwijt.

Een voorbeeld (casus 1)¹: tien jaar geleden kwamen twee ouders, mede door alle gevolgen en de stress van toeslagenschulden, zélf met de vraag aan [het systeem van het hulpverleningssysteem van jeugdhulp](#) of hun kinderen tijdelijk ergens anders konden worden ondergebracht. Deze vrijwillige uithuisplaatsing² zette een dynamische neerwaartse spiraal in gang. De hulpverlening hanteerde het begrip ‘aanvaardbare termijn’ uit de Richtlijn Uithuisplaatsing als regel in plaats van een ‘af te wegen leidraad’. Het strikt aanhouden van de leidraad als ‘beslisregel’ resulteerde, binnen een jaar, in een definitieve uithuisplaatsing: er werd besloten dat de kinderen van twee en drie jaar oud tot hun 18de jaar bij pleegouders zouden verblijven. In deze afweging werden het vrijwillige karakter van de uithuisplaatsing, de medewerking van de ouders en de schuldensituatie, niet meegenomen. Twee jaar later eindigde de eigen hulpvraag van ouders aan het hulpverleningssysteem in het ontnemen van het ouderlijk gezag, zogenaamd in het belang van de kinderen (zie uitspraak rechtbank).

Uitspraak rechtbank

In de beschikking staat dat de rechtbank ouders ~~een~~ “een groot compliment” geeft “voor de wijze waarop zij in het belang van hun kinderen hebben gehandeld, door ze op vrijwillige basis onder te brengen in een pleeggezin. Ook in de periode die daarop volgde hebben ouders meerdere malen laten zien dat zij in staat zijn om hele lastige keuzes te maken in het belang van hun kinderen, waarmee zij hun eigen behoeften ondergeschikt hebben gemaakt aan de belangen van hun kinderen”. De rechtbank geeft aan te kunnen begrijpen dat ouders zich “nu gekwetst voelen” door het verzoek van beëindiging van het ouderlijk gezag “omdat er in hun ogen geen reden is om het gezag van ouders te beëindigen, nu zij altijd in het belang van hun kinderen hebben gehandeld”. Echter, de rechtbank beslist dat “nu de kinderen reeds vanaf [...] bij pleegouders wonen, de voor hun aanvaardbare

¹ Alle voorbeelden komen uit bestaande casussen van de Toeslagenaffaire of andere complexe casussen. De namen zijn bekend bij de auteurs.

² Bij een vrijwillige uithuisplaatsing kunnen ouders zelf beslissen wanneer een kind uit huis gaat. Dit in tegenstelling tot een gedwongen uithuisplaatsing, waarbij de rechter besluit dat een kind tijdelijk ergens anders gaat wonen.

³ Binnen de oude richtlijn, die toentertijd werd gebruikt, moesten ouders binnen 'aanvaardbare termijn' (termijn ≤ 5 jaar: 6 maanden; termijn > 5 jaar: 1 jaar) weten of hun uithuisgeplaatste kind bleef wonen in bijvoorbeeld een pleeggezin of gezinshuis, of dat het terug zou kunnen keren naar huis. De termijnen waren bedoeld als indicatie, niet als regel, waarbinnen een definitief besluit moest worden genomen. In de herziene versie van de richtlijn zijn de termijnen geschrapt.

termijn voor terugplaatsing bij ouders inmiddels is verstreken. Voor de kinderen is het van belang dat zij in hun huidige opvoedingsomgeving kunnen blijven, waar zij zich goed ontwikkelen en waar zij zich hebben gehecht. Hun perspectief ligt naar het oordeel van de rechtbank in het pleeggezin. Het is belangrijk dat daarover nu voor alle betrokkenen duidelijkheid komt in de vorm van een gezagsbeëindiging”.

Als gevolg van een daaropvolgende negatieve interactieketen tussen ouders, pleegouders en de hulpverlening werd de omgangsregeling uiteindelijk vastgesteld op twee uur contact tussen de ouders en kinderen per vier weken.

Nu, jaren later, is de vraag hoe het zover heeft kunnen komen? Waar ging het mis? Kan de aangerichte schade worden hersteld en kunnen zulke beslissingen in de toekomst worden voorkomen?

Het is complex...

Begrippen als ‘Toeslagenaffaire’, ‘Het ontnemen van het ouderlijk gezag’ of ‘Herstellen wat fout is gegaan’ verwijzen naar complexe verschijnselen. Wanneer een situatie complex is en veel zaken met elkaar verweven zijn wordt er vaak vanuit de hulpverlening gestreefd naar overzicht en ordening van de feiten, gebeurtenissen en gedragingen om zo tot een beslissing en advies voor mogelijk handelen te komen: hoe nu verder? Echter, in de praktijk wordt deze ordening vaak niet-systematisch, gekleurd en eenzijdig uitgevoerd en werkt de zoektocht naar overzicht dikwijls contraproductief. Men verzandt in een overvloed van (tegengestelde) informatie en de moed zakt al snel in de schoenen: “Dit is zo ingewikkeld, hier kán je niets (meer) aan doen”. Om toch enigszins houvast te ervaren, wordt in dit soort situaties vaak teruggegrepen op ‘zekerheden’ zoals het (verkeerd) hanteren van een richtlijn alsof het een als- dan regel is en het toepassen van algemene protocollen, regels en interventies. Deze benadering leidt, door het unieke karakter van de complexe casussen, zelden tot een duurzame oplossing. Wanneer je complexe dynamische verschijnselen probeert te verklaren (Waarom is dit aan de hand en wat houdt het in stand?) zijn alleen een vraag- en klachtenanalyse, waarbij het proces met name gericht is op het formuleren van een hulpvraag en/of het verhelderen van klachten, en/of een probleemanalyse, welke probleemgedrag en aanwezige positieve punten beschrijft en ordent, ontoereikend (Bijen & Loykens, 2022). Om complexe verschijnselen op een vruchtbare manier te analyseren is het belangrijk een analytisch raamwerk te kiezen waarin deze verschijnselen worden beschreven en ingekaderd in een bredere, gepersonaliseerde, context van psychologische processen en kenmerken (Boelhouwer et al., 2014).

... maar het is niet onoverkomelijk onverklaarbaar: de theorie van complexe dynamische systemen

De theorie van Complexe Dynamische Systemen (CDS) biedt een breed gevalideerd raamwerk om complexe casussen te analyseren. De CDS-theorie maakt het mogelijk een ontwikkelingsproces in kaart te brengen als een complex, veranderlijk en *idiosyncratisch* (gepersonaliseerd) proces (zie o.a. Van Geert & Steenbeek, 2005; Kunnen & Van Geert, 2012). Een ontwikkelingsproces waarin niet alleen het ouder-kind-probleem centraal staat, maar waarbij ook het omliggende netwerk onder de loep wordt genomen. Het meenemen van de wisselwerkingsdynamiek tussen gezinsleden, het gezin en hun omgeving, alsook tussen de verschillende betrokkenen uit die omgeving onderling, wordt een *ecologische benadering* genoemd (Dishion & Stormshak, 2007). Daartoe behoren ook de hulpverleners en het hulpverlenerssysteem waarin zij werken. Dat hulpverlenerssysteem ~~blijkt heeft~~ niet alleen helpend te zijn maar ~~kan blijkt~~ helaas ook een desastreuze rol ~~te kunnen~~ spelen bij het in stand houden, verergeren of zelfs veroorzaken van (verdere) (gezins)problemen.

Een complex dynamisch systeem (van Geert, 2008) kan worden gedefinieerd als een verzameling onderling verweven componenten die elkaar beïnvloeden. Voorbeelden van componenten zijn emoties, cognities, normen en waarden en gedragingen van verschillende personen die met elkaar interacteren (bijvoorbeeld kind, ouder, hulpverlener). De interacties tussen de componenten zijn *zelf-organiserend*, en leiden tot *zelf-instandhoudende toestanden* (bijvoorbeeld een situatie van zichzelf instandhoudende schulden met de daarbij passende opvoedingsstress, zie voor verdere uitleg het begrip 'attractor'). Deze toestanden hebben *emergente* eigenschappen, dat wil zeggen, eigenschappen van het geheel (kind-ouder-hulpverlener-instantie) die niet gereduceerd kunnen worden tot eigenschappen van de afzonderlijke componenten (bijvoorbeeld de deelnemende personen). De individuen in het systeem kunnen bijvoorbeeld de intentie hebben de negatieve spiraal van problemen (een emergente eigenschap) ten goede te keren, maar door het geheel aan interacties tussen alle componenten slagen ze daar niet in (op elk moment is de kans van slagen van een handeling of interventie afhankelijk van de huidige toestand van het systeem).

Het zelf-organiserende proces is het resultaat van verschillende systeemeigenschappen. Ten eerste zijn handelingen en emoties afgeleid van de algemene *doelen en belangen* die de verschillende betrokkenen hebben (concrete wensen, interesses, plichtsbesef, etc.). Zo namen de ouders een moeilijk besluit om hun kinderen in een andere gezinssituatie op te laten groeien, tijdelijk, tot hun eigen leef- en emotionele situatie weer beter zou zijn. De jeugdbescherming handelde vanuit de optiek dat zij de kinderen uit een onveilige situatie hadden gehaald en in veiligheid hadden gebracht. De pleegouders namen de kinderen op in de overtuiging dat zij hen een betere kans tot opgroeien boden.

Ten tweede zijn de interacties *transactioneel* van aard: de verschillende componenten (bijvoorbeeld de gedragingen van de betrokken partijen) beïnvloeden elkaar wederzijds.

Ten derde is er sprake van een *iteratief proces*: elke vorige stap biedt mogelijkheden en beperkingen (een beperkte waaier van 'aangrenzende mogelijkheden') voor de volgende stap. Die beperkingen kunnen soms heel dwingend en negatief zijn, zoals bij casus 1 waarbij de vrijwillige uithuisplaatsing leidde tot definitieve uithuisplaatsing en uiteindelijk tot ontzegging van het ouderlijk gezag. Een iteratie kan zich voordoen op meerdere *tijdsschalen*: van iteraties binnen één gesprek tot iteratieve beslissingen over jaren heen. Neem een ander voorbeeld (~~voorbeeldcasus 2~~) waarbij het perspectiefbesluit (het definitief besluiten waar een kind opgroeit) van een rechter (stap A: besluit 'het opvoedperspectief ligt niet bij ouders'), leidt tot een plaatsing van de kinderen in een perspectiefbiedend pleeggezin, [een pleeggezin dat een kind een stabiele leefomgeving en langdurig verblijf kan bieden](#) (stap B), en later tot beëindiging van het ouderlijk gezag (stap C). De kinderen worden door omstandigheden van elkaar gescheiden (stap D). Stappen B en C leiden tot stap E: omdat de kinderen ergens anders wonen dient te worden gewerkt aan het hechtingsproces tussen kinderen en pleegouders. Vanuit het streven van de GI (gecertificeerde instelling⁴) om het hechtingsproces met pleegouders in goede banen te leiden wordt het contact tussen ouders en de kinderen teruggebracht tot enkele uren per maand (stap F). De oudste benoemt herhaaldelijk haar ouders te missen wat zorgt voor onrust in het pleeggezin (stap G). Dit leidt tot een frequentie-afname van het contact (stap H): eenmaal per maand begeleid bezoek (met de twee kinderen afzonderlijk van elkaar) voor de duur van twee uur in een neutrale omgeving om 'verdere verwarring' te voorkomen. Aangekomen bij stap H wordt niet meer teruggekeken of stap A (het perspectiefbesluit van de rechter, ~~waar ouders niets tegenin konden brengen aangezien zij geen rechtsmiddel hebben om tegen een perspectiefbesluit in te gaan (RSJ, 2020)~~) de juiste beslissing was én nu nog steeds is. En of stap A in verhouding staat met stap H: de kinderen kunnen beter

⁴ Als de rechter beslist dat er een kindbeschermingsmaatregel komt, zorgt [een organisatie voor jeugdbescherming](#) (een gecertificeerde instelling (GI)) voor de uitvoering daarvan.

opgroeien in een andere omgeving, daarom heeft het stimuleren van regelmatig contact tussen ouders en kinderen geen prioriteit meer. Doordat de omgangsregeling (bewust) de band tussen ouders en kinderen verbreekt, komen ouders steeds verder af te staan van hun natuurlijke opvoedsituatie. Stap H heeft ertoe geleid dat de kinderen onderling en van hun ouders vervreemden en dat vader na zes jaar de situatie te moeilijk vindt en het niet langer aan kan zijn kinderen te zien (stap I). Merk op dat bovenstaande beschrijving een iteratief proces is op langtermijn proces. Binnen dit proces is elke stap op zichzelf (stap A t/m stap I) ook een iteratief proces, bestaande uit meerdere stappen. Voorbeeld: een rechtszitting waarbij een rechter tot een besluit komt is een iteratief proces van kleine stappen, waarbij elke stap (bijvoorbeeld het horen of niet horen van een ouder) leidt tot een volgende, dat uitmondt in een rechterlijk besluit.

Ten vierde ~~is zijn de 'aangrenzende mogelijkheden' van~~ elke stap in een iteratief proces afhankelijk van de *emotionele evaluaties* van de vorige stap. Deze emotionele evaluaties vormen op zichzelf ook een iteratief proces, en hebben invloed op later gedrag (Boelhouwer, et.al., 2014). Wanneer een bepaalde situatie voldoening oplevert zal iemand er naar streven wederom in eenzelfde situatie terecht te komen. Wanneer een gebeurtenis een negatieve ervaring betreft zal dezelfde persoon proberen om de volgende keer deze situatie te vermijden. Bijvoorbeeld, ouders willen niet meer in gesprek met de gezinsvoogd ("Er wordt toch niet naar ons geluisterd. Het heeft geen zin."), waarna de voogd, wel is waar vanuit een andere invalshoek, tot eenzelfde soort conclusie komt ("Ouders komen afspraken niet na. Het heeft geen zin.").

Daarbij kunnen emotionele evaluaties leiden tot emotionele *representaties* (een vijfde systeemeigenschap), zoals angst en beleving, die net als feitelijke zaken (onbewust en/of onjuist) kunnen worden overgedragen, wat leidt tot iteratieve representaties van bepaalde situaties of personen. ~~Een derde voorbeeld is een casus waarin Neem als voorbeeld casus 3: in deze casus is~~ de verhouding tussen voogd en ouders slecht is. De voogd ervaart de communicatie met ouders als zeer negatief. Bij de plaatsing van het kind in een pleeggezin wordt geadviseerd de plek geheim te houden vanwege het gedrag van ouders. Zo wordt het oordeel van de voogd over deze ouders doorgegeven van professional op professional (representatie: Ouders zijn agressief en er valt niet goed mee te praten.).

Ten zesde, wanneer de volgende stap in een proces in belangrijke mate wordt medebepaald door de vorige stap, ontstaat een bepaald traject van stappen dat kan evolueren in een bepaalde richting en kan leiden tot het ontstaan van zogenaamde '*attractoren*'. Attractoren zijn situaties waarnaar alle betrokkenen steeds weer terug lijken te keren. Hoewel tientallen verschillende componenten van invloed kunnen zijn op de huidige situatie, zijn het er doorgaans maar enkele die op een zodanige manier met elkaar samenhangen dat de attractortoestand in stand wordt gehouden (Van Geert, 2008). Een centraal kenmerk van een attractor is dat het een zelf-instandhoudende toestand is. Bijvoorbeeld, de representatie over de ouders ~~in het derde voorbeeld in casus 3~~ (agressief en niet-meewerkend) heeft een zelfversterkend effect. Ouders voelen zich onheus bejegend, maar kunnen hier niet tegenin gaan zonder dat een andere partij dit ziet als bevestiging van het eerder gecreëerde beeld. Er is een negatief kader ontstaan waarbinnen alle informatie wordt geïnterpreteerd. Dat negatieve kader is een emergente eigenschap, dat wil zeggen een eigenschap van het systeem (ouders én hulpverleners) als geheel, die bepaalt welk effect concrete gebeurtenissen kunnen hebben. Bijvoorbeeld, afwijkende informatie die niet strookt met het negatieve wordt onvoldoende onderkend of zelfs actief verdrongen. Binnen ~~deze~~ negatieve attractortoestand van voorbeeld 3 is er ~~bijvoorbeeld~~ voor gekozen dat het kind jarenlang verbleef op een voor ouders geheime plek en hadden ouders geen toestemming om contact op te nemen of op bezoek te gaan. Hiermee wordt de mogelijkheid voor de ouders om te laten zien dat ze positief met hun kind kunnen omgaan uitgesloten, waardoor de toestand van opvoedings-onvermogen wordt bestendigd.

Om te kunnen herstellen wat er fout is gegaan in de toeslagenaffaire bij ouders met uithuisgeplaatste kinderen, is het zaak om samen met alle betrokkenen (gezin én het (hulpverlenende) netwerk) te onderzoeken welke interacties de negatieve attractortoestand in stand houden: welke componenten dragen bij aan het zelfversterkende karakter, hoe hangen ze met elkaar samen, en op welke manier kan de negatieve cirkel worden doorbroken?

De Verklarende Analyse: een concretisering van de CDS-theorie

De hierboven uitgelegde componenten en procesmechanismen van de CDS-theorie maken het mogelijk om complexe casussen te analyseren. Maar hoe kan dit in de praktijk worden geconcretiseerd? Het samen maken van een *Verklarende Analyse* (VA) kan uitkomst bieden.

In een VA wordt de procesdynamiek tussen de verschillende betrokkenen schematisch weergegeven en verklaard (zie voor uitleg van de VA, benodigde competenties van een professional en aandachtspunten voor in de praktijk: JENN et.al., 2023). Bij het maken van een VA is de *analysefocus* van essentieel belang: om niet het overzicht te verliezen in de vele (tegenstrijdige) details dient de hulpvraag van het heden (bijvoorbeeld: ouders willen meer in contact komen met hun kinderen) leidend te zijn om samen de procesdynamiek in het verleden, die heeft geleid tot de actuele problematische situatie, te begrijpen. Deze analysefocus is in het bijzonder van belang wanneer de VA wordt opgesteld (lange tijd) nádat een ingrijpende beslissing (zoals uithuisplaatsing of beëindiging van het ouderlijke gezag) heeft plaatsgevonden. Met deze focus verdwaalt men minder snel in de vele (al dan niet kloppende) dossieraantekeningen, verschillende meningen en elkaar tegensprekende anekdotes. Gesteggel over het verleden en de vele vragen die jarenlange hulptrajecten vaak oproepen (Waarom is dit niet gedaan of hieraan niet gedacht?) zijn door het iteratieve karakter van de reeds genomen stappen, die samen hebben geleid tot zowel kleine als grote beslissingen, achteraf moeilijk te achterhalen of eenduidig te verklaren. In de VA vormt de hulpvraag van ouders/het gezin de focus van de analyse, waarbij bij alle afwegingen het belang van het kind centraal staat. Na het vaststellen van de hulpvraag volgen gesprekken met alle betrokkenen (zoals met ouders, kinderen, pleegouders en hulpverleners) waarin de geschiedenis en alle relevante (aan de hulpvraag-gerelateerde) aspecten aan de orde komen vanuit het perspectief van de huidige hulpvraag. In de VA wordt beschreven wat helpend is (en wat niet) om het perspectief van het gezin te bereiken: wat is positieve samenhang tussen verschillende (gedrags)componenten en hoe ziet de negatieve samenhang eruit?

Terug naar het [eerste voorbeeld](#) [begin van casus 1](#): na de vrijwillige uithuisplaatsing zijn ouders het gezag over hun twee kinderen kwijtgeraakt. Dit beginpunt is cruciaal: óndanks het feit dat, volgens de rechtbank, ouders in het belang van de kinderen handelden is toch het gezag beëindigd. Jaren later wordt door een onafhankelijke derde partij, samen met het gezin en andere (hulpverlenende) betrokkenen (*ecologische benadering*), een Verklarende Analyse opgesteld. Op dat moment was de omgangsregeling van twee uur per vier weken van kracht.

Een voorbeeld dat uit de gevoerde gesprekken in de VA naar voren kwam, was dat de aanvankelijk jarenlange goede relatie tussen ouders en pleeggezin inmiddels sterk was bekoeld: er was geen onderling contact meer. Door de huidige hulpvraag van ouders (*analysefocus*) als uitgangspunt te nemen ('Hoe komen we meer in contact met onze kinderen?') was het zaak op zoek te gaan naar het instandhoudende mechanisme (*attractortoestand*) dat ten grondslag lag aan de verwijdering tussen ouders en het pleeggezin. Het bleek dat door persoonlijke omstandigheden van het pleeggezin [de](#) ouders voor een tijd minder op de hoogte waren gesteld over hoe het met de kinderen ging. Ouders wisten dat er 'iets' met pleegvader aan de hand was, maakten zich zorgen (*emotionele evaluatie*) over hoe het nu verder zou gaan met de kinderen en zochten hierdoor (steeds) meer contact op met pleegouders. Pleegouders zaten met hun hoofd bij andere zaken, voelden zich door ouders onder druk gezet (*emotionele evaluatie*) en reageerden (steeds) minder vaak. Hoe minder ouders antwoord kregen, des te groter

werden hun zorgen, en des te vaker zochten zij opnieuw het contact op. Deze *transactionele iteratieve interacties* leidde tot een *attractortoestand* van verwijdering, een toestand waarin pleegouders op advies van de gezinsvoogd (*emotionele representatie*: 'opdringerige ouders') het contact met ouders volledig verbraken. Door de zorgen en onzekerheid van de situatie ondernamen de ouders, samen met hun een advocaat, juridische actie. Dit voelde voor pleegouders aan als verraad: "Ouders pakken ons op ons zwakste moment". Met het opstellen van de VA kwamen de beleving (Wat is de pijn aan de ene kant en wat aan de andere kant?) en strategieën van beide partijen aan het licht (het veelvuldige contact zoeken van de ene partij met als gevolg hierop het afhouden van contact van de andere partij). Met deze informatie waren zowel ouders als pleegouders in staat elkaars acties te interpreteren vanuit de beleving van de ander. Hiermee kwam van beide kanten erkenning en begrip over hoe de situatie heeft geleid tot de onderlinge polarisatie. Het samen opstellen van de Verklarende Analyse heeft ervoor gezorgd dat ouders en pleegouders weer in gesprek met elkaar kwamen. Dit kwam ten goede aan het contact tussen ouders en kinderen.

Conclusie

Menselijk gedrag ontwikkelt zich over de tijd heen, van minuten tot jaren, en ontstaat in een netwerk van interacties tussen veel verschillende gebeurtenissen. Om die redenen moeten gedragingen worden onderzocht en verklaard vanuit een handelings- en procesperspectief. Om vergaande ongewenste gevolgen in complexe situaties (zoals bijvoorbeeld uithuisplaatsing of gezagsontzegging) in de toekomst te voorkomen, dient er vóórdat er zo een ingrijpende (levensveranderende) beslissing wordt genomen een Verklarende Analyse te worden opgesteld.

Door het maken van een gedeelde VA wordt het zelf-organiserende karakter binnen en tussen het gezinssysteem en het betrokken (hulverleners)systeem concreet in kaart gebracht als een complex, veranderlijk en gepersonaliseerd proces, dat leidt tot zelf-instandhoudende toestanden. In een VA worden de emergente eigenschappen van het geheel (alle betrokkenen) niet gereduceerd naar enkel de eigenschappen van bijvoorbeeld de ouders. De verschillende systeemeigenschappen van de CDS-theorie, zoals (tegenstijdige) doelen en belangen van betrokkenen, (emotionele) evaluaties en representaties en transactionele iteratieve (inter-)acties, worden bij het maken van een VA concreet gemaakt. Hierdoor worden zowel negatieve als positieve attractortoestanden blootgelegd, waardoor tunnelvisies en de ongewenste effecten van een negatieve attractortoestand kunnen worden opgespoord en in de toekomst hopelijk kunnen worden voorkomen. Het maken van een VA is een onderdeel van de ecologie van het probleem, een onderdeel dat een bijdrage levert aan de oplossing.

Referenties

Bijen, M., & Loykens, E. (2022). *Verklarende analyse Factsheet*. Jenn. [Geraadpleegd op 11 maart 2024, van https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/](https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/)

Boelhouwer, M.D., Brouwer, J., Scholte Lubberink, C. & Van Geert, P. (2014). *Seksuele ontwikkeling tussen 9 en 22 jaar. Meer dan van zoen tot het doen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Dishion, T. J., & Stormshak, E. A. (2007). The Ecological Family Intervention and Therapy Model. In T. J. Dishion & E. A. Stormshak, *Intervening in children's lives: An ecological, family-centered approach to mental health care* (pp. 49–67). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11485-004>.

JENN, C4Youth, Kenniswerkplaats Jeugd Friesland, & Expertisecentrum Gezinnen met meervoudige en complexe problemen (2022). De Verklarende Analyse: Een gezamenlijke 'werktheorie' bij complexe zorgvragen. [Geraadpleegd op 10 juli 2024, van https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/](https://jennoord.nl/jennthemas/verklarende-analyse/)

Kunnen, S. & van Geert, P (2012). General characteristics of a Dynamic Systems Approach. In Kunnen, E.S. (Ed.), *A dynamic systems approach to adolescent development*. London-New York: Psychology Press (pp. 15-34).

[Rijksoverheid. \(z.d.\). Herstel kinderopvangtoeslag. Geraadpleegd op 13 juni 2024, van https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kinderopvangtoeslag/maatregelen-kinderopvangtoeslag](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kinderopvangtoeslag/maatregelen-kinderopvangtoeslag)

Van Geert, P. & Steenbeek, H. (2005). Explaining after by before. Basic aspects of a dynamic systems approach to the study of development. *Developmental Review*, 25 (3-4), 408-442. van Geert, P. L. C. (2020). Dynamic systems, process and development. *Human Development*, 63(3-4), 153-179. <https://doi.org/10.1159/000503825>.

Van Geert, P. (2008). Dynamische systeemtheorie van Ontwikkeling. In E.J. Knorth, H. Nakken, C.E. Oenema-Mostert, A.J.M. Ruijsenaars & J. Strijker (red.), *De ontwikkeling van kinderen met problemen: gewoon anders*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant (pp.28-44).

19095 / Boelhouwer e.a. / De Toeslagenaffaire en Andere Complexe Problemen

Tweede revisie

Datum: 10 juli 2024